

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

Diplomová práce

Iva Vedralová

Pravopisné reformy norštiny s důrazem
na reformu bokmål v roce 2005

Orthographic reforms in norwegian focused
on bokmål reform in 2005

Praha 2011

PhDr. Petra Štajnerová Ph.D.

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucí své diplomové práce PhDr. Petře Štajnerové Ph.D. za cenné rady a připomínky, konzultace a v neposlední řadě za celkové vedení diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat profesoru Helgemu Dyvikovi z Univerzity v Bergenu, který mi pomohl se orientovat v současné jazykové situaci norštiny a za vysvětlení a uvedení do výzkumu, který probíhá na Univerzitě v Bergenu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Anotace

V diplomové práci se autorka zabývá problematikou jazykových reforem norštiny, konkrétně formy bokmål, ve 20. století a současnou jazykovou situací. Důraz je kladen na reformu z roku 2005, která je důkladně popsána. Na základě tohoto popisu autorka polemizuje s účinky reformy a předkládá možnosti dalšího vývoje norského pravopisu jak vzhledem k uživatelům jazyka, tak i studentům norštiny jako cizího jazyka. Výsledkem práce je tedy zmapování jazykové situace v Norsku po reformě z roku 2005.

Klíčová slova

Norština, bokmål, jazykové reformy, kodifikační přístupy, norma, deskripce, preskripce, jazyková politika

Abstract

In this thesis the author deals with the issue of language reform of Norwegian in the 20th century, especially bokmål form, and the current language situation. It is focused on the reform of 2005, which is thoroughly described. Based on this description the author argues against the effects of reform and makes suggestions for resolving the further progress of Norwegian orthography both in terms of language users and students with Norwegian as a foreign language. The result of this thesis is a description of the linguistic situation in Norway after the reform in 2005.

Keywords

Norwegian, bokmål, language reforms, codification approaches, norm, description, prescription, language policy

Obsah

1	Úvod.....	7
2	Normy a kodifikace.....	9
2.1	Normy.....	9
2.2	Jazyková versus společenská norma	9
2.3	Obsah jazykové normy	11
2.4	Kodifikace	13
2.5	Kodifikační přístupy	14
2.6	Kodifikace a její vztah k jazykové normě	16
3	Reformy bokmálu.....	21
3.1	Reforma z roku 1907	21
3.2	Reforma z roku 1917	22
3.3	Reforma z roku 1938	23
3.4	Norská jazyková rada (Norsk språknemnd) 1951	25
3.5	Reforma z roku 1959	27
3.6	Vogt-komité (1964) a založení Norsk språkråd (1972).....	28
3.7	Reforma z roku 1981	30
3.8	Språkrådet.....	31
4	Reforma z roku 2005.....	33
4.1	Radikální bokmål, konzervativní bokmål a umírněný bokmål	35
4.2	Reforma z roku 2005 – hlavní změny	36
4.3	Reforma z roku 2005 – ohlasy.....	40
4.3.1	Negativní ohlasy.....	41
4.3.2	Pozitivní ohlasy	44
5	Vliv jazykové reformy z roku 2005 na studenty norštiny	48
5.1	Žáci/studenti, pro něž je norština mateřským jazykem	48

5.2	Studenti norštiny jako cizího jazyka.....	53
5.2.1	SCARRIE projekt.....	55
5.2.2	Učebnice norštiny pro cizince	57
6	Závěr.....	59
6.1	Co je Koncept minimální intervence?	61
6.2	Jak Konceptu minimální intervence dosáhnout?	61
	Literatura	64

1 Úvod

Ve své diplomové práci se koncentruji na popis jazykových reforem 20. století s důrazem na poslední jazykovou reformu bokmálu z roku 2005. Na základě poznatků historického vývoje norštiny a průběhu jazykových reforem se v závěrečných kapitolách snažím nastínit problematiku zatím poslední jazykové reformy. Vysvětluji, jaký je současný stav, jaké projekty v Norsku s ohledem na reformu probíhají a jak tyto projekty (korpora) a kodifikační přístupy lingvistů (přechod od preskriptivního přístupu k deskriptivnímu) mohou ovlivnit nejen rodilé mluvčí, ale též osoby, které se norštinu učí jako cizí jazyk.

Jazyková reforma bokmálu z roku 2005 podle mnoha odborníků znepřehlednila jazykovou situaci v Norsku. Ve své diplomové práci se zaměřuji zejména na psaný jazyk a reformy, které popisují, jsou reformy variety bokmål. Druhou varietu norštiny, nynorsk, ponechávám stranou, přestože o něm budu psát v historickém přehledu, v období tzv. společné norštiny (samnorsk). Proč není hlavním tématem nynorsk, popřípadě obě jazykové variety, je lehkou zodpověditelnou otázkou. Je to zejména z důvodů rozsahu práce a pojímaného časového období. Navíc při zpracování materiálu ještě nebyla dokončena reforma nynorsk, která je plánována na rok 2011. Je přinejmenším zajímavé se zeptat, proč reforma bokmálu je z roku 2005, zatímco nynorsk na svou novou reformu teprve čeká. Bokmål je varietou používanější, mluví jí přibližně 85 % norské populace, proto byla reforma očekávanější, než reforma nynorsku. Přípravovaná reforma nynorsku ovšem zase těží z toho, že se lingvisté rozhodli poprvé v jazykové historii norštiny požádat o pomoc aktivní uživatele nynorsku. Do 20. 5. 2011 bylo možné diskutovat o reformě na internetových stránkách <http://www.nynorsk2011.org/>. Poté se koncepce reformy předloží ministerstvu kultury (Kulturdepartementet). To může reformu schválit nebo požádat Jazykovou radu (Språkrådet) o její přepracování. Právě diskuze norské populace o reformě chyběla reformě bokmálu, která byla víceméně reformou preskriptivní, tedy že lingvisté nastolili způsoby používání nově zavedených pravidel. S reformou nynorsku jdou norští lingvisté spíše cestou deskriptivní, vysvětlující, registrující, proto je též vidět větší zájem o názory populace.

Tyto dva kodifikační přístupy, preskripce a deskripce, dělí v poslední době lingvistické fórum na dvě krajní skupiny. Jedna skupina se domnívá, že úkolem lingvisty je péče o jazyk ve smyslu intervence do jazyka, preskripce jazyka. Druhá skupina odmítá jakoukoli intervenci a nabízí uživatelům možnost volby jazykového prostředku; úkolem deskriptivního ortografa je pouze registrovat změny a ponechat mluvčímu volnost ve výběru prostředků. Současně je nutno dodat, že se nikdy nesetkáme s čistými formami těchto kodifikačních přístupů, ale spíše s přechodnou fází od preskripce k deskripci, jak tomu právě nastává jak v českém, tak norském lingvistickém prostředí.

Z formálního hlediska diplomové práce nejprve vysvětlím pojmy, které se týkají jazykových reforem: norma a kodifikace, a jak budu s pojmy pracovat. Poté bude následovat stručný historický přehled jazykových reforem. Na diachronní popis navážu představením současné situace. Budou zmíněny zejména problematické prvky reformy bokmálu a jejich alternativní řešení. V této části budu vycházet z názorů současných lingvistů a též z historického podhoubí norských reforem, ze kterých se následující vývoj dá do určité míry vyčíst.

2 Normy a kodifikace

2.1 Normy

Lidská společnost je, ať chce či nechce, určována normami. Na nejobecnější rovině můžeme mluvit o normách společenských, které mohou, ale nemusí, být pro každou společnost a kulturu odlišné. Dále můžeme mluvit např. o normách technických, kulturních a v neposlední řadě i jazykových.

„Norma značí měřítko či pravidlo, které má určovati (individuální či sociální) chování. Podle různých způsobů tohoto chování i podle různých zřetelů, jimž je podřizováno, rozlišujeme různé normy (logické, etické, estetické, linguistické, právnické, národohosp., administrativní i výrobně technické a pod.).“ (OSNND, 2001, heslo Norma, str. 604).

Pro obecný výklad norem nám postačí předchozí citace. Za obsáhlejší rozbor již však stojí rozdíl mezi normou společenskou a jazykovou a rozdíl mezi kodifikací a normou, což bude obsahem následujících kapitol a podkapitol.

2.2 Jazyková versus společenská norma

Pro fungování seskupení lidí je třeba si nejprve stanovit podmínky – normy, které pro dané společenství budou závazné. Jednotliví členové společenství budou tyto normy akceptovat a za jakékoliv vybočení z normy bude dotýčný podle pravidel společnosti sankciován. Sankcemi mohou být případy, kdy je osoba brána společností za odlišného člena, který neakceptuje stanovené normy, nebo trest nejtvrdší, kdy je osoba ze seskupení dokonce vyloučena. Obecně lze říci, že „sosiale sanksjoner fungerer som en form for sosialt press, direkte eller indirekte. På den måten bidrar disse sanksjonene til å styre det enkelte individs atferd slik den blir mest mulig i samsvar med bestemte aksepterte og konvensjonelle mønstre.“ (Mæhlum, 2006, str. 88 – 89). Pokud člen společnosti může být vystaven pohrůzce sankcí, je nutné, aby věděl, jak těmto sankcím předcházet. Musí se tedy chovat podle zažitých norem, které si osvojuje po celý život procesem socializace.

„I vår del av verden regner vi som regel med tre sentrale sosialiseringssagenter: *familie*, *venner* – gjerne omtalt som jamnaldringgruppen, og *barnehage/skole*. I tillegg til disse primærgruppene regner en ofte *massemediene* som en fjerde sosialiseringssinstans. Alle disse instansene er formidlere av normer.“ (Mæhlum, 2006, str. 89).

Vedle uvedených primárních faktorů socializace zmiňuje Brit Mæhlum ještě jeden důležitý vzor pro respektování norem, tzv. referansegupper, tedy vzorové skupiny. Jsou to skupiny osob, ke kterým vzhlížíme a ctíme je, identifikujeme se s nimi, ať už vědomě či nevědomě. Často tento vzor nepochází z konkrétního sociálního prostředí, které nás jako osobu formuje, přesto dosáhl určité prestiže, proto funguje jako osoba, která ovlivňuje a určuje normy. (Mæhlum, 2006, str. 90).

Některé zmiňované atributy společenské normy platí do určité míry i pro normu jazykovou. Alespoň by to tak v ideálním případě mělo být. Hlavním kritériem, které je pro obě normy shodné, by měla být platnost normy. „Ve světle noetického rozboru jeví se norma jako postulát, který vznáší nárok na platnost.“ (OSNND, 2001, heslo Norma, str. 604). Norma by měla být lidmi akceptována a brána za závaznou.

„Ačkoli i jazyková norma je samozřejmě normou společenskou, (...) je vymezena podstatně mírněji. Jednak je normou především implicitní, založenou na konvenci, konsensu osob daného společenství, jednak reflektuje variabilitu a nepředvídatelnost komunikačních situací, takže zásady všeobecnosti a apriornosti takto striktně uplatnit nelze. Pojem jazyková norma se tak již od počátku s obecným povědomím o normách neshodoval.“ (Nebeská, 2003, str. 14).

Jazyková norma v sobě tedy nese určitou platnost, ale např. Nebeská připouští, že ne všechny skupiny daného společenství chtějí nastolenou platnost akceptovat. Spíše se jedná o dohodu, což otevírá demokratičtější pohled na jazykovou normu. Co je normované, je do určité míry závazné, záleží však na konsensu. Z tohoto tvrzení vyplývá, že norma je o něco demokratičtější než striktní kodifikace, která je též brána za závaznou. Toto pravidlo platí jak

v českém, tak norském prostředí. V obou lingvistických prostředích se setkáváme s názory, že norma a úzus neodpovídá kodifikaci a tento stav je nutno řešit.¹

V této práci je norma chápána v souladu s názorem Nebeské, tedy že norma je považována za závaznou a platnou, ale v první řadě záleží na konsensu a úzu uživatelů jazyka. Mnohdy mají lingvisté potřebu do normy zasahovat a domnívají se, že mají kompetence k normování, ale

„[n]orma se spontánně vyvíjí i bez lingvistických zásahů a často právě porušováním předcházejících podob normy. Jediným právem lingvistů (jakožto znalců v oboru) je tuto normu popisovat, příp. doporučovat mluvčím, jak se vyhýbat jejímu porušení (považují-li to mluvčí za nutné). Znalosti o jazyce tak lingvisty opravňují provozovat poradenskou činnost, nikoli však „zákonodárnou“.
(Cvček, 2006, str. 27).

2.3 Obsah jazykové normy

Po vysvětlení pojmu jazykové normy je třeba si ještě položit otázku, co je předmětem normy a čeho se jazyková norma týká. „[Norma je] soubor jazykových prostředků gramatických i lexikálních (strukturálních i mimostrukturálních), pravidelně užívaných.“ (Havránek, 1932, s. 33). Normu též chápe jako „soubor jazykových prostředků mluvnických, který je v kolektivním úzu mluvčích daného jazyka a má tendenci státi se stabilizovaným a normativním (Havránek 1935b).“ (Nebeská, 2003, str. 15). Závaznost jazykových prostředků spolu s faktem, že mluvčí takové prostředky akceptují a používají, jsou nejdůležitějšími kritérii pro vymezení chápání jazykové normy a jejího obsahu.

„Do jazykové normy patří nikoli slova a tvary, které je možné utvořit (...), ale ty, které se skutečně užívají, jsou obecně přijatelné, a které jsou pocíťovány jako závazné (např. futurum slovesa *jít* není *budu jít*, ale *půjdu*). Jazyková norma je variantní (můžeme říct *v jazyku* i *jazyce*, *pracuji* i *pracuju*, *na rukou* i *na rukách*), implicitní (uložená v myslích č. mluvčích), od pojmů jazyk a jaz.

¹ Více o kodifikaci v podkapitolách: Kodifikace, Kodifikační přístupy

system se liší zejm. závazností.“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, str. 289, heslo Norma jazyková).

Pro norskou jazykovou situaci vyjmenovaná kritéria platí též. Jako příklady lze uvést:

- 1) Závaznost – např. určité a neurčité členy u substantiv (s velkou pravděpodobností bude vždy *et hus* a *huset*, nikoli **en hus* a **husen*, **ei hus* a **husa*, tzn., že slovo *dům* se bude vždy pojít se členy určujícími neutrum, nikoli femininum či maskulinum).
- 2) Variantnost – např. variabilita v bokmálu pro určité a neurčité členy u feminin (slovo *dívka* může mít neurčitý člen *en* i *ei*, *en/ei jente*), či sufix pro vyjádření minulého času – *vyhodit: å kaste*, minulý čas *kastet*, sufix *-et*, nebo *kasta*, sufix *-a*).
- 3) Kritérium implicitnosti zůstává, ať už budeme mluvit o jakékoli společnosti.

V norském lingvistickém prostředí se setkáváme ještě s dalším návrhem, jak k lingvistické normě a jejímu obsahu přistupovat. Jazyková norma je rozdělena na dvě části, které jsou tvořeny tzv. normami operativními a normami předepsanými. Platí, že normy předepsané jsou formulovány lingvistickou institucí, zatímco normy operativní formulovány žádným orgánem ani lingvistou nejsou. „De operative normene eksisterer som en stilltiende, meningsskapende overenskomst om hvordan velformede språklige uttrykk settes sammen og hva de kan bety; de foreskrevne normene eksisterer ikke som foreskrevne normer før noen har formulert dem.“ (Dyvik, 2003, str. 4). Dyvik považuje za nutné se soustředit na normy operativní, protože normy předepsané *de facto* nevytváří jazyk, jen popisují ty stránky jazyka, které se popsat dají, pravopis, fonologie, skloňování a odvozování. Naopak nedokáží říct nic, nebo jen velmi obtížně, o syntaxi, semántice nebo stylistice. Jejich vliv na mluvčí jazyka je mnohem menší než u norem operativních. (Dyvik, 2003, str. 4 – 5).

Norští lingvisté se neshodují na názvech jednotlivých norem. V této práci se vychází z pojetí Dyvika, který normy nazývá předepsanými (*foreskrevne normer*) a operativními (*operative normer*). Můžeme se však v pracích jiných norských lingvistů setkat s pojmy: direktivní normy (*direktive normer*) a

kvalifikační normy (kvalifikasjonsnormer) (Sundby); či internalizační normy (internaliserte normer) (Vannebo).²

2.4 Kodifikace

Pod pojmem kodifikace se obecně myslí zakotvení norem či předpisů. Z lingvistického hlediska je kodifikace uznávání norem, což je prioritním cílem stanovených institucí, v Česku Ústav pro jazyk český Akademie věd, v Norsku Jazyková rada (Språkrådet). Obě pečují o mateřský jazyk, v jejich kompetencích jsou reformy jazyka, vytváření korpusů, zodpovídání otázek laické i odborné veřejnosti týkajících se mateřštiny atd. V Norsku se však navíc setkáme s tzv. neoficiálními institucemi, které odmítají autoritu Jazykové rady a vydávají vlastní slovníky a gramatiky. K výskytu a postupnému nárůstu těchto orgánů, které neoficiálně normují jazyk, došlo v etapě pokusů o vytvoření tzv. společné norštiny a jejich váha a intervence do jazyka jsou viditelné i v dnešní situaci.

„Fremveksten av snevrere preskriptive normer i avisredaksjoner og forlag, og utgivelsen av konservativt normerende ordlister, ordbøker og grammatikker av ikkeoffisielle organisasjoner som Riksmålsvernet, Riksmålsforbundet og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, var dermed nærmest forutsigelige utviklinger. Disse instansene ivaretok til dels oppgaver som de offisielle organene forsømte, og gjorde i så henseende en prisverdig og etterspurt innsats: De forsøkte å kodifisere operativ norm.“ (Dyvik, 2003, str. 9).

Jak Ústav pro jazyk český Akademie věd, tak Jazyková rada prošly různými kodifikačními přístupy. Od 70. a zvláště pak od 80. let se v lingvistice naplno projevuje komunikačně-pragmatický obrat, který přinesl jiný pohled na jazykový systém.

„Språknormering ble lenge sett på med stor skepsis. Så lenge ble språket betraktet som et naturfenomen som utviklet seg etter egne iboende lover, var det ingen plass for den idéen at språksystemet

² K přístupu Dyvika a jeho pojetí norem se ještě vrátíme v kapitole: Reforma bokmål z roku 2005.

kunne endres (fortrinnsvis forbedres) gjennom tiltak fra samfunnets eller fra enkeltmenneskers side. I vår tid, da språket først og fremst blir oppfattet som et kommunikasjonsmiddel, skapt av mennesker og for praktiske formål, er det vidt og bredt akseptert at språket må kunne endres ved bevisste inngrep.” (Lundeby, 1978, str. 172).

Přechod od pojetí jazyka jako přírodního jevu ke společenskému jevu a komunikačnímu prostředku plně odpovídá přechodu od langue k parole. S pojmy langue a parole se v jazykovém prostředí setkáváme již od počátku 20. století, kdy je poprvé použil švýcarský lingvista Ferdinand de Saussure. Do komunikačního obratu byla v první řadě upírána pozornost pouze na langue, tedy na jazykový systém, který se učíme a který máme uložen v mysli. Obecně řečeno jsou to naučené jazykové prvky. Lingvisté zabývající se popisem langue se soustředili na jednotlivé lingvistické roviny (od fonetické až po syntaktickou) a popisovali jednotlivé prvky. Protože se jednalo ve většině případů o pouhý popis, nikoli praktické otázky, můžeme mluvit o převládajícím preskriptivním pohledu na jazyk. S komunikačním obratem přichází i nová éra, přechod od langue k parole. O parole mluvíme tehdy, pokud systém langue začneme převádět do praxe, jednoduše řečeno, začneme langue používat. V souvislosti se zvýšeným zájmem o parole se lingvisté začali zabývat vyššími lingvistickými rovinami (syntaktickou rovinou a zvláště nově vzniklou textovou lingvistikou). Spolu s dříve opomíjenými lingvistickými rovinami přicházejí nové poznatky z jiných společenských disciplín. Dochází k propojení lingvistiky s psychologií, sociologií, vzniká řada nových oborů, kognitivní lingvistika či korpusová lingvistika. Všechny tyto nové obory se zabývají především parole a jejich pohled je převážně deskriptivní. Kromě zmíněných přístupů langových a parolových jsem se zmínila o preskriptivním a deskriptivním přístupu, které budou obsahem následující podkapitoly.

2.5 Kodifikační přístupy

Jak v České republice, tak v Norsku se kodifikační přístupy (preskripce a deskripce) vyvíjejí velmi podobně. Nejprve se od počátku 20. století kladl důraz na preskripci, což v obou zemích vedlo až k tomu, že se mluvený jazyk postupně vzdálil spisovnému jazyku.

„Kodifikace preskriptivní. Kodifikace příkazující (nebo také intervenující, regulující) je výsledkem (výstupem) lingvistického zkoumání, který je přístupný mluvčím a má intenčně imperativní modalitu; může jen obtížně plnit imperativní úkoly a nebýt přitom monopolní. Na základě hodnocení jazykových prostředků sankcionuje projevy (popř. poskytuje argumenty pro sankce za tyto projevy), které se s jejím hodnocením neshodují (ale s jinými možnými hodnoceními se shodovat můžou).“ (Cvrček, 2008, str. 12).

Preskriptivismus se uplatňuje v přístupu k jazyku dodnes tím, že „lingvisté považují potřebu zasahovat do jazyka za samozřejmou a zdůvodněnou. Pokud nechtějí připustit, že jejich kultivační činnost je bez vlivu, musí přiznat, že kodifikace má regulační charakter, který se uplatňuje proti „nežádoucím“ prvkům či vývojovým trendům. Kodifikace, jakožto regulační činitel, se tak nutně stává i tvůrcem spisovného jazyka.“ (Cvrček, 2006, str. 56).

Po snahách o vytvoření společného norského jazyka, samnorsk, přichází od 80. let nová demokratičtější vlna. Bokmål a nynorsk jsou brány jako samostatné a rovnocenné variety norštiny. Naděje byla upírána do budoucna, do roku 2005, kdy se očekávala stabilnější a snad na dlouhou dobu poslední reforma bokmálu.

Reforma bokmálu je stále do velké míry preskriptivní, a i když se lingvisté snažili vyhovět většině, velkým zápořem reformy je její často kritizovaná nestabilita a nedostatečná rigidita.

„Ta bare de skrifter som utgår fra Språkrådet. Selv i nøkkelordet rettskrivning vakler man hit og dit. Oftest heter det fra det hold visstnok rettskriving – enda rådet står som utgiver av Tanums store rettskrivningsordbok. I de dokumenter som ligger til grunn for 2005-rettskrivningen, heter det vekselvis (på bokmål) rettskrivinga, rettskrivingen, rettskrivninga, rettskrivningen. Altså det motsatte av stabilitet.“ (Vinje, 2005, str. 18).

Z převládajícího preskriptivního kodifikačního přístupu se lingvisté v poslední době odvrací a pro chystanou reformu nynorsku chtějí znát také stanovisko lidí mluvících a používajících varietu nynorsk. Reforma nynorsku by

z tohoto hlediska měla být reformou víceméně deskriptivní. „Kodifikace deskriptivní. Kodifikace popisující (nebo také radící, doporučující) je výsledkem (výstupem) lingvistického zkoumání, který je přístupný mluvčím a nemá intenčně imperativní modalitu (dalo by se rovněž mluvit o indikativním zaměření); může být proto pluralitní (tedy konkurovat si s jinými deskripcemi).“ (Cvrček, 2008, str. 12 – 13).

2.6 Kodifikace a její vztah k jazykové normě

Kodifikace není jen souhrn jazykových prostředků, jako je tomu v jazykové normě. Pokud je jazykový prostředek noremní, pak je brán společností za závazný a navíc „norma jako soubor zákonitostí jazykového úzu směřujících k jisté pravidelnosti je vlastní všem jazykovým útvarům (spisovným i nespisovným).“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, str. 216, heslo kodifikace). Toto však většinou neplatí u prostředku, který je kodifikován, a to proto, že kodifikované prostředky jsou zejména prostředky spisovné. Rozdíl mezi kodifikací a jazykovou normou je též v obsahu obou pojmů.

„Obsahem kodifikace jazykové normy je vědecké poznání a utvrzení objektivně existující normy spisovného jazyka i zachycení výsledků této poznávací činnosti v slovnících, mluvnicích, pravopisných a výslovnostních pravidlech nebo jiných příručkách.“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, str. 216, heslo kodifikace).

Ale už zde narážíme na první rozpor. Kodifikace je ustálení jazykové normy v příručkách. Obecně můžeme říct, že kodifikace je:

- 1) do jisté míry neměnná, zatímco jazyková norma se neustále vyvíjí
- 2) statická, zatímco jazyková norma je dynamická, tím se neustále rozvírají nůžky mezi oběma pojmy, kodifikace postupně zastarává a jazyková norma pokračuje ve svém vývoji
- 3) z hlediska užívání omezena na určité okruhy společnosti. Jazyková norma je vlastní všem, s kodifikací se však všichni neztotožňují.

Přestože tedy obsahem jazykové normy i kodifikace jsou jazykové prostředky, neznamená to, že mezi tyto dva pojmy lze dát rovnítko. Norma nerovná se kodifikace mimo jiné proto, že norma je ovlivněna území mluvčích,

zejména se jedná o kolektivní úzus médií, spisovatelů, překladatelů. (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, str. 216, heslo kodifikace). Společnost je velmi ovlivněna jazykem, který denně vidí a slyší, je to přejatý úzus, který se stává normou, ne však kodifikací. Lingvisté se rozpor mezi jazykovou normou a kodifikací snaží různě řešit.

„Svou statičnost (a z ní vyplývající konzervativnost) může kodifikace překonat tím, že respektuje a předjímá pohyb v normě uváděním dublet. (...) Díky dubletům kodifikace upevňuje nejenom stabilitu spisovného jazyka, ale také jeho funkční diferenciaci, zejména v oblasti vyjadřování vědeckého a odborného, básnického i řečnického a publicistického.“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, str. 216, heslo kodifikace).

S tvořením a kodifikováním dublet bychom však na druhé straně měli být opatrní, ne vždy se s navrhovaným tvarem generace ztotožní, popřípadě se navýší tolik dubletních tvarů, že uživatelé jazyka ztrácí přehled o jejich funkčnosti.

Tato situace nyní nastává v norském prostředí, protože po reformě z roku 2005 došlo k téměř absurdní situaci – k vytvoření a kodifikování co nejvíce variantních prostředků. Někteří uživatelé se domnívají, že mnoho variantních prostředků zapříčiňuje to, že si nejsou jisti, co je ještě spisovné a která jazyková varianta už stojí za hranicí spisovnosti. Toto tvrzení dokládá výzkum norského lingvisty Omdala, který testoval mateřský jazyk u studentů na Vysoké škole v Kristiansandu. Studentům norštiny v prvním semestru rozdal dva krátké texty, jeden v nynorsku a druhý v bokmálu, a zadání znělo: „Se om du finner feil her, og rett eventuelle feil slik at språket blir i samsvar med det du oppfatter som korrekt språk.“ (Omdal, 1996, str. 166). Omdal předpokládá, že

„det norske folket har fått informasjon om og behersker de sentrale delene av skriftspråksnormene etter obligatorisk skolegang, dvs. ni-årig skole. Studenter har ytterligere tre års skolegang med norsk som et sentralt fag. Derfor må en vente at studenter er noe støvere i norsk rettskriving og språkbruk enn de fleste andre nordmenn, og like ens at det studentene ikke behersker tilfredsstillende, har folk

flest sannsynligvis enda svakere kunnskaper om.“ (Omdal, 1996, str. 166).

O to překvapivější byl výsledek testu. V obou textech se vyskytovaly pravopisné chyby a předpokládalo se, že je studenti opraví. Často tomu tak nebylo a nastal pravý opak. Z důvodu nedostatečných znalostí o správnosti jazykových forem studenti z části neopravili formy, které nejsou povoleny kodifikací, a z části opravili formy, které naopak povolené jsou. (Omdal, 1996, str. 167).³

Omdal tvrdí, že výsledky testu nemají nic společného se špatnými znalostmi studentů, domnívá se, že kdyby měli studenti sami vyprodukovat podobné texty, nenadělali by tolik chyb. V čem tedy tkví tak špatný výsledek? Podle Omdala, s nímž jsou zajedno i další norští lingvisté, bychom měli chybu hledat ve špatném implementování jazykových norem do společnosti, což odráží následnou nejistotu v užívání norem (språknormusikkerhet). Zde se nejedná jen o klesající úroveň znalostí, zde se setkáváme s globální skutečností, že společnost není schopna mít přehled o všech jazykových změnách. Odpovědnost hledejme u jazykových institucí, které nedokážou sjednotit jazykovou normu a její kodifikaci, ztrácí autoritu, kterou přebírají tzv. neoficiální jazykové organizace (nakladatelství, noviny). Lingvisté nedokážou jazykové změny řádně implementovat do povědomí mluvčích.

Není vůbec lehké mít přehled o všech změnách, zvláště v norském prostředí, které skandinávští lingvisté nazývají rájem reforem. Proto se variantní, dubletní tvary omezují z velké míry pouze na ten nejfrekventovanější. Na uživatele se denně valí různé jazykové útvary využívající rozmanitou škálu prostředků, od spisovných přes hovorové až k nespisovným a dialektálním. Který tvar je ale ten správný? Ten, který je nejběžnější? Pro většinu lidí to tak je, zvláště když už mají pár let od povinné školní docházky za sebou a práce s mateřštinou není jejich každodenní aktivitou. Tito lidé těžko sáhnou po pravidlech či jiných kodifikačních příručkách; řídí se spíše kolektivním územ. Určit, co je správné a který tvar je korektní, je také spojeno s tím že „det korrekte

³ Celý výzkum, ze kterého Omdal vychází při svých tvrzeních o norské kodifikaci, lze najít v: Omdal Språknormer i Norge, Språknormering – med mål i sikte? Kristiansand. 2004

er ei sterk markering av kva som skal ha status i samfunnet, og å tildele slik autorisasjon er ei kulturpolitisk handling.” (Sandøy 2006, str. 171).

Dalším problematickým bodem povědomí o kodifikaci je podle Omdala už samotné školní prostředí, kde nejvíce dochází k procesu, kdy se student podrobí novým jazykovým pravidlům, která jsou mnohdy v rozporu s tím, jak dotyčný jazyk před nástupem do školy používal. Obecně vzato si student často až ve škole uvědomí, že existuje několik forem jeho mateřštiny a že jazyk, který mu do té doby byl vlastní, se mu vzdaluje, popřípadě ho reflektuje jako nekorektní.

„Každý mluvčí, který si prošel školní docházkou, ví, že vyjadřovat se přirozeně, tak, jak byl zvyklý z rodiny, není ve škole možné. Systém sankcí, kterému je každý žák vystaven od nejútlejšího věku, vzbuzuje pocit, že česky vlastně vůbec neumí a je až na paní učitelce, aby ho to pořádně naučila. To přirozeně není pravda. Každý rodilý mluvčí je (podle svých schopností) plnoprávným nositelem svého mateřského jazyka a nelze jeho individuální úzus odsuzovat jako špatný.“ (Cvrček, 2008, str. 560 – 562).

Tímto způsobem student snadno a bez většího odmlouvání vstřebává jazyk, který mu je podáván jako korektní. Tento jazyk je však jazykem pedagoga, ne jeho vlastním. V Norsku došlo na rozdíl od České republiky v posunu v užívání mluvené formy, kdy je možné, aby studenti ve škole hovořili svým dialektem. Toto pravidlo však neplatí v písemném projevu, kde stejně jako v českém prostředí existují pevná pravidla, která si musí student osvojit a dbát na jejich správné užívání.

V českém prostředí se pojetí pojmů spisovnost a nespisovnost chápe rozdílněji než v prostředí norském. Jednou z příčin je skutečnost, že český jazyk je podle Skaličkovy teorie typologie jazyků flektivní, zatímco norština spadající do germánských jazyků je jazykem izolačním.⁴ Odtud plynou i rozdílné pravopisné chyby v obou jazycích. Co mají ale oba jazyky společného, jsou rozličné koncovky popřípadě celá slova, která diferencují styl. Tímto máme na mysli jazykové prostředky na ose knižnost-hovorovost-neutrálnost, v češtině

⁴ Skaličkova typologie není v lingvistice žádným rigidním fenoménem, proto musíme mít na paměti, že rozdělení jazyků do jednotlivých skupin má především informativní ráz. Na světě se nesetkáme s jazykem, který by byl příkladem čistě izolačního typu, do všech jazyků se promítají prvky charakterizující jednotlivé skupiny.

např. *hledět-koukat-dívat se, 0-abysme-abychom*. Tím se dostáváme na rovinu stylu. To, že text bude bez pravopisných chyb, ještě neznamená, že je napsán správně. Stylová korektnost souvisí s koherencí textu. Pokud má být text psán odborným stylem a pisatel přitom v textu použije slova typu *koukat, holka* či *jenž*, bude text působit nekonzistentně, stejně tomu bude i v norském prostředí.⁵

Student se tedy ve škole dozvídá, kolik možných variant může ať už v písemném, či mluveném vyjádření použít. To se zdá být opravdu revoluční myšlenkou, ale ani pedagogové, ani uživatelé nemohou znát všechny možné varianty jazykových prostředků. To v důsledku znamená:

„at det dermed kan være litt risikabelt å bruke mindre vanlige bøyningsformer og skrivemåter. Elever som av en eller annen grunn ønsker å utnytte systemet og dermed velger seg skriftformer som virker «avstikkende», kan risikere å bli straffa karaktermessig både av egen lærer og av andre lærere som fungerer som sensorer i viktige eksamenssituasjoner. Kunnskapen om denne manglende oversikten kan føre til at enkelte lærere direkte eller indirekte oppmuntrer til bruk av de vanligste skrivemåtene og bøyningsformene.“ (Omdal, 2003, str. 224 – 225).

Jak je vidět, rozpor mezi jazykovou normou a kodifikací činí v řadě zemí problémy, a to jsme ponechali stranou rozpor mezi mluvenou a psanou stránkou jazyka. Faktem však je, že by nemělo docházet ke střetům normy a kodifikace, jak se tomu děje v českém i norském jazykovém prostředí. Kodifikace spisovného jazyka často končí naprosto převažující preskripcí a je chápána jako nastolená norma, kterou společnost těžko přijímá za svou.⁶

⁵ Více o problematice koherence textu v kapitole: Vliv jazykové reformy z roku 2005 na studenty učící se norštinu.

⁶ K problematice kodifikačních přístupů a volby jazykových prostředků se ještě vrátíme v kapitolách o jazykových reformách 20. století.

3 Reformy bokmálu

Cílem této kapitoly je vytvoření přehledu jazykových reforem bokmálu za uplynulých sto let. Jak již bylo mnohokrát opakováno, nelze se soustředit pouze na popis reforem variety bokmål, protože se obě variety do určité míry vyvíjely závisle na sobě a ovlivňovaly se (zvláště v období společné norštiny, samnorsk), nelze je tedy násilně oddělit, protože stále mluvíme o norském jazyce, který bychom měli i přes dvě variety chápat komplexně.

Historický přehled začínám rokem 1900,⁷ kdy už existují obě variety psané norštiny, bokmål i nynorsk. Jen pro úplnost je třeba mít na paměti, že bokmål je postupně změněná dánština a nynorsk je forma vytvořená na základě dialektálních prvků.

3.1 Reforma z roku 1907

Reforma 1907 jako první přispěla k zamýšlenému sblížení obou variet norštiny. Zmíněné přiblížení mělo nastat pomocí tzv. volitelných prostředků neboli volitelných forem (valgfrie former). Tato reforma však měla za prvotní cíl vnést do jazyka více norských prvků a postupně ho odprošťovat od dánského vlivu. Nejdůležitější změnou bylo nahrazení tzv. “měkkých” konsonantů *b, d, g* “tvrdými” konsonanty *p, t, k*. Nyní se mohlo psát “løp ut paa gaten efter en kake” místo dřívější věty “løb ud paa gaden efter en kage”. Změna se projevila i ve výslovnosti. Slova, která se vyslovovala jak domácí norštinou, tak učenou dánštinou, mohla být nyní vyslovována obojím způsobem a výslovnost byla v rámci kodifikace. Např. *haap/haab, bot/bod, bok/bog*. Změna se projevila i v zavedení psaní dvojích konsonantů tam, kde v dánštině byl pouze jeden, ale výslovnost vokálu byla dlouhá. Změna tedy rozlišila výslovnost krátkých a dlouhých vokálů. Např. *bukk/buk, hugg/hug*. (Løland, 1997).

Změny se ovšem netýkaly pouze fonémů, přestože zde byly markantnější než v jiných oblastech, ale též gramatiky. Pro odlišení norštiny od dánštiny se zavedly i nové koncovky, např. mnoho substantiv nově mělo norskou koncovku

⁷ Historický přehled do roku 1900 je obsažen v: Łecki, Stanisław, *Polityka językowa Norwegii w latach 1814-1981*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 1990; Omdal, Helge, Vikør, Lars, *Språknormer i Norge*, Cappelens Forlag, Oslo, 2002.

pro plurál, místo *heste* (*koně*) *hester*, místo *huse* (domy) nově *hus*. Novou koncovku získala ta slovesa v minulém čase, která dříve měla koncovku *-ede*, nově *-et*. Vedle sebe tedy existovaly dva tvary *kastet/kastede* (*házel*). (Løland, 1997).

Reforma měla převážně pozitivní ohlasy, a to zejména z důvodu, že přišla jen dva roky po rozpadu unie se Švédskem. V celé zemi vládlo nadšení, že je Norsko konečně po dvou uniích, nejdříve s Dánskem, poté se Švédskem, samostatným státem. Jistě tedy nikoho nepřekvapí, že reforma, která navíc podporovala rozdílnost norštiny od dánštiny, byla bez větších protestů přijata. S přibývajícími reformami však postupně nadšení opadávalo.

3.2 Reforma z roku 1917

Reforma z roku 1917 pokračovala v prohlubování odlišností mezi norštinou a dánštinou. Slova, která dříve existovala *ld* a *nd* se nově psala se zdvojeným konsonantem, př. *fjell*, *mann* (*hora*, *muž*) místo *fjeld*, *mand*. Důležitější změnou byla přeměna *æ* na *e* v řadě slov, př. *læse* → *lese*, *sæk* → *sekk* (*číst*, *taška*). A též byl zaveden nový foném *å* tam, kde dříve bylo *aa*. (Løland, 1997).

Vedle toho se však již poprvé setkáváme s některými volitelnými jazykovými prostředky, které měly sbližovat nynorsk a bokmål. Kromě dvojí podoby jednotlivých slov (*bein/ben*, *bru/bro*, *golv/gulv*), se kterou se v norštině setkáváme dodnes, došlo k výrazné změně v oblasti skloňování. V první řadě přibyl v bokmálu další rod, k maskulinu a neutru se připojuje nově femininum, které do té doby bylo vyhrazeno nynorsku.

„Sett utenfra var innføring av kategorien hunkjønn i det tradisjonelle skriftspråket et svært revolusjonært skritt, men i ord av typen *ku* ble hunkjønnnsformen akseptert temmelig smertefritt, og flere tradisjonelle varianter, som *ko* og *ø*, var alt i mellomkrigstiden på vei til å bli gammeldagse selv i nokså konservativt talemål.“
(Språkene i Norden, 1983, str. 35).

Poslední důležitou změnou byla nová možnost volby koncovky pro slovesa v minulém čase. Vedle koncovky *-et* se mohla používat koncovka *-a*, př. *kasta/kastet*. Ovšem záleželo na stylu a tématu písemného projevu. (Løland,

1997). Rozdílná stylová úroveň zůstala v norštině dodnes. Například používáním sloves končících v minulém čase na *-et* (např. sloveso *kastet*) vyjadřují Norové náklonnost ke konzervativnímu bokmálu, zatímco koncovka *-a* (*kasta*) je považována za hovorovou či dialektální. Uživatelé, kteří preferují tuto koncovku, vyjadřují svou náklonnost k nynorsku. Jazykové reformy byly z tohoto důvodu vypracovány na základě odlišností obou variet, které se postupem času potíraly za účelem, aby se jazyky k sobě přiblížily. „Rettskrivingsendringane på 1900-talet har vore grunngjevne med at bokmålet måtte bli norskare eller meir folkeleg. For nynorsken sin del gjekk endringane ut på å gjere han meir landsdekkande, eller meir aust-norsk.“ (Lockertsen, 2003, str. 192). Rozštěpení na jednotlivé poddruhy bokmálu a nynorsku (riksmål, radikální bokmål, konzervativní bokmål, konzervativní nynorsk, radikální nynorsk) bylo dovršeno následující reformou, která se setkala ze strany příznivců konzervativního bokmálu s ještě větším skepticismem a negativismem než reforma z roku 1917.

3.3 Reforma z roku 1938

Reforma pokračovala v prohlubování propojení bokmálu a nynorsku tak, aby se bokmál více podobal mluvené norštině mimo centra. Bokmálem mluvili lidé převážně z měst, kteří odmítali jakékoli jazykové prostředky odkazující na nižší vrstvy nebo jejich mluvenou řeč, která pro ně byla vulgární. S tvrdým odporem se tak setkala přijetí koncovek feminin a slabých sloves minulého času. S reformou z roku 1917 se tyto koncovky dostaly do bokmálu, ale jejich status byl nižší než obvyklá koncovka mužského rodu *-en* nebo koncovky pro minulý čas *-et*. V roce 1938 však nastal obrat a koncovky byly povýšeny na téměř stejnou úroveň. V této době se poprvé setkáváme s pojmy tzv. hlavních a vedlejších forem. (hovedformer, sideformer – též známy pod norským názvem klammeformer, neboli závorkové formy, protože se ve slovnících vyskytovaly v hranatých závorkách). Jevy, které do té doby byly jen volitelné, se náhle staly obligatorními, nebo částečně povinnými a částečně volitelnými. Nejvýraznější změnou bylo zavedení feminina po vzoru nynorsku. V bokmálu do této doby existovalo pouze maskulinum a neutrum. Zavedením koncovky pro ženský rod *-a* byl v bokmálu etablován nový rod. Od roku 1938 se uvádí, že noština má tři rody. Koncovka *-a* byla koncovkou volitelnou, vedle ní se též setkáváme

s koncovkou charakteristickou pro mužský rod *-en*. Nově se tedy mohlo psát *jenten* i *jenta* (*dívka*). Podobná situace nastala v neutru, kde vedle tradiční koncovky pro plurál *-ene* se nově připojuje *-a*. Pouze však malý počet slov měl koncovku *-a* obligatorní. Pro slabá slovesa v minulém čase, která tradičně měla koncovku *-et*, byla zavedena koncovka *-a* povinně v řadě slov a volitelně ve většině sloves. Pokud uživatel ve svém písemném projevu dodržoval nové zásady, tedy v ženském rodě, v plurálu středního rodu a ve slabých slovesech v minulém čase psal koncovku *-a*, je samozřejmé, že jeho projev získal úplně nový status a stylovou hodnotu. (Lundeby, 2005). Vedle zavedení koncovky *-a* v řadě slov se reforma dotkla slov s diftongem. V řadě slov byl diftong jak povinný, tak volitelný. Např. *røyk* (jako jediná možná forma), *sein/sen* (*pozdě*). Jediné možné formy byly u slov *bru*, *fram*, *nå*, *etter*, *snø*, *språk* a volitelné formy *golv*, *trøtt*, *sjuk*, *mjøl*, *band*. (Løland, 1997).

Tímto vznikly přinejmenším další dvě formy jazyka. Vedle bokmálu a nynorsku vzniká nová varianta, která se nachází na pomezí mezi těmito dvěma varietami a která začíná plnit funkci společné norštiny. Obsahuje formy slov, které jsou pro obě variety norštiny společné. Uživatelé píšící touto norštinou se ve svých textech kloní k používání koncovky pro femininum *-a*, koncovky slabých sloves v minulém čase *-a*, nebo diftongů, které v tradičním bokmálu nenacházíme, protože ani dánština diftongy nemá. Na straně druhé se etabluje spolek odpůrců jednotné norštiny, tedy zastánců konzervativní norštiny, popřípadě lehce pozměněné dánštiny. Odmítají diftongy, femininum, koncovky *-a* v minulém čase. Jejich odpor byl tak velký, že vedl k rozdělení oficiální variety bokmál.

„Store deler av 1938-rettskrivningen møtte sterk motstand, særlig fra konservativt hold. På 1950-tallet organiserte den seg og satte opp en motnormal under navnet "riksmål". Den gjennomførte former som *nu*, *frem*, *sne*, *sprog*, *sten* og *-en* i nesten alle hunkjønnsord. Dette førte til en kløyving mellom en offisiell bokmålsnormal og en privat riksmålsnormal.“ (Løland, 1997).

Norština se tedy rozděluje na bokmál, nynorsk a riksmál, přičemž nesmíme zapomenout, že bokmál a nynorsk po reformě z roku 1938 používají systém hlavních a vedlejších forem. Hlavní formy jsou formy používané

v učebnicích, vedlejší formy mohou používat studenti ve svých pracích. Později byly schváleny hlavní formy i v textech státní administrativy.⁸

Během druhé světové války vznikla ještě jedna jazyková reforma, ale ta byla hned po válce zamítnuta, protože jejími navrhovateli byli členové vlády Vidkuna Quislinga, kteří během války podporovali fašistické Německo.

„Under krigen hersket det stort sett språkfred. Men Quislings regjering skapte et intermezzo med «Ny rettskrivning 1941», et forsøk på å lansere en ny norm. Den ble påbudt i skolen, i pressen og i den offentlige administrasjon, men ble i stor utstrekning sabotert. Med freden i 1945 ble den straks avskaffet, og har ikke etterlatt seg spor.“ (Lundeby, 2005, str. 6).

3.4 Norská jazyková rada (Norsk språknemnd) 1951

Ve většině evropských zemí se o jazykové otázky stará samostatný orgán. V České republice se o mateřský jazyk stará Ústav pro jazyk český, který spadá pod Akademii věd České republiky financovanou státem. V podobných situacích se ocitají též severské jazykové rady (v současnosti: Språkrådet – norská jazyková rada, Språkrådet – švédská jazyková rada, Dansk Sprognævn – dánská jazyková rada), které jsou též financovány státem.

„Alle [nordiske] landa har si språknemnd (Sverige og Finland har to kvar – ei for svensk og ei for finsk). Finlandssvenskane var først ute (1942), deretter følgde Sverige med Nämnden för svensk språkvård (1944, siden 1974 Svenska språknämnden, [siden 2006 Språkrådet]); dei andre har alle komme etter i femti- og sekstiåra (de små samfunna enda seinare: samane i 1974, Færøyane i 1985, Grønland i 1989).” (Omdal, Vikør, 2002, str. 26).

V roce 1951, kdy byla u moci norská sociálně demokratická strana Arbeiderpartiet, vznikl nový orgán pro řešení jazykových otázek i v Norsku. Podle vzoru v sousedním Švédsku, kde jazyková rada fungovala již od roku 1944. Ze strany Arbeiderpartiet byla iniciace vzniku nového orgánu čistě

⁸ Více o problematice hlavních a vedlejších forem v kapitole: Reforma z roku 1959.

politickým tahem, do té doby se o jazykové spory v zemi starali sociálně demokratičtí politici a s blízcími se volbami se obávali, že by jejich jazyková politika mohla vést k porážce ve volbách. (Lundeby, 2005, str. 6). Tímto tahem se strana zbavila odpovědnosti a odevzdala ji do rukou nově vzniklé jazykové rady, v té době uváděné pod názvem Norsk språknemnd. Jazyková rada měla za úkol řešit jazykovou situaci v zemi a zvláště „skulle gi råd og rettleiing i språkspørsmål og i dette arbeidet fremja tilnærming mellom dei to skriftmåla på norsk folkemåls grunn.“ (Lundeby, 2005, str. 6). To se nelíbilo již zmíněným konzervativcům, kteří jakékoli dubletní tvary a změny, které by napomáhaly sblížit bokmål a nynorsk, naprosto odmítali, a tak vedli od první chvíle boje proti nově vzniklé jazykové radě. Situace se vyhrotila do té míry, že došlo k rozštěpení norštiny nejen na tři variety (bokmål, nynorsk a neoficiální riksmål), ale dokonce na oficiální a neoficiální normu. „Riksmålsforbundet vokste seg sterkere på denne kampen og mente det hadde tilslutning nok til å innføre en privat skriftnorm ved siden av den offisielle: I 1954 gjorde forbundet sin nye norm kjent gjennom «Riksmålsordlisten».“ (Lundeby, 2005, str. 6).⁹ Tehdejší jazyková rada (Norsk språknemnd) i přesto pokračovala v tradici společné norštiny.

⁹ Více o jazykové politice a zvláště o oficiálních a neoficiálních orgánech zabývajících se normováním v: Omdal, H., Røstad, R.: Krefter og motkrefter i språknormeringa: om språknormer i teori og praksis. Høgskolen i Agder. 2003.

3.5 Reforma z roku 1959

Reforma z roku 1938 žádný kompromis v propojení obou variet norštiny nepřinesla, a tak se v 50. letech nadále pokračuje v sbližování, které přináší jen větší množství volitelných jazykových prvků.

Prvotním cílem reformy bylo snížit množství dvojích tvarů slov. Lingvisté se rozhodli pro řešení, že z tvarů slov, které do této doby byly rovnoprávné, udělají vedlejší formy. Př. *trøtt* [tret], *mjøl* [mel], *sein* [sen]. (V hranatých závorkách jsou vedlejší formy). Tato změna však vůbec neredukovala počet volitelných prostředků. Došlo pouze k tomu faktu, že tvary slov, které byly uživateli vnímány a označovány za radikální, získaly nově status hlavních forem, zatímco tvary konzervativního bokmálu se staly vedlejšími. (Løland, 1997).

V 50. letech se v Norsku setkáváme s již poměrně nepřehlednou jazykovou situací. Vedle sebe stojí variety bokmål, nynorsk doplněné o neoficiální formu riksmål, uvnitř těchto variet se jazyk dělí na konzervativní, neutrální, radikální formy (styl textu závisí na volbě jazykových prostředků) a kromě toho existuje ještě systém hlavních a vedlejších forem. Navíc se štěpí oficiální pravopis (rettskriving) na dvě oddělené složky, ve kterých dochází k rozdílnému používání tvarů slov. „Hovudformene utgjorde til saman ein såkalla læreboknormal i begge målformene, mens rettskriving var namnet på heile systemet av tillatne skriftformer, både hovudformer og sideformer.“ (Vikør, 2005).

„Læreboknormalen skal brukes i lærebøker som skal godkjennes til skolebruk, og i statstjenesten, og den har dermed størst prestisje. (...) Dersom et ord bare har én skrivemåte, taler vi om eneform, og den er da nødvendigvis også hovedform. De aller fleste orda har bare éi form, men vi kan ofte finne eksempler på ord med flere formvarianter med hovedstatus. (...) Da taler vi om jamstilte (eller likestilte) hovedformer.“ (Omdal, Vikør, 2002, str. 85).

Systém hlavních a vedlejších forem měl být výhodný z důvodu, že se hlavní formy měly používat častěji a vedlejší formy měly být tzv. čekajícími formami, ze kterých se později buď etablovaly hlavní formy, nebo naopak zastaraly. Pokud má slovo vedlejší formu, znamená to, že jeho používání je

povoleno v pravopise (rettskriving), ale ne v normě stanovené pro jazyk v učebnicích (læreboknormalen). Vedlejší formy mohli využívat zejména studenti ve svých písemných pracích. Takovým případem vedlejší formy je např. plurálová forma podstatných jmen označujících osoby, které jsou činitelé nějakého děje: *lærer* (učitel), *fisker* (rybář), *skomaker* (švec) v neurčitém tvaru je vedlejší formou koncovka *-er*: *lærerer*, *fiskerer*, *skomakerer*, místo koncovky *-e*: *lærere*, *fiskere*. Koncovka *-er* je povolena v pravopise, nikoli však v normě stanovené pro jazyk v učebnicích. (Omdal, Vikør, 2002, str. 85).

Z hlediska morfologie se nejdůležitější změna v reformě z roku 1959 týkala koncovek slabých sloves v minulém čase. K již dřívějším hlavním formám *-a/-et* (*dansa/danset*) přibyla koncovka *-te* (*danste*), která byla původně zamýšlena jako kompromisní forma mezi *-a* a *-et* pro mluvené projevy. Z pravopisných změn můžeme jmenovat, že pár slov začínající na *hv-* se nyní povinně psalo pouze s *v-* na začátku. Př. *verken*, *valp*, *virvel*. Tato změna postihla i nynorsk a byla dalším sbližujícím prvkem. (Omdal, Vikør, 2002, str. 79).

Etapa společné norštiny a přibližování bokmálu a nynorsku dosahuje v 50. letech největšího rozkvětu. Kritické ohlasy však neustávají, ba naopak jsou stále častější. Definitivní konec idey společné norštiny učiní Vogt-komité v roce 1964.

3.6 Vogt-komité (1964) a založení Norsk språkråd (1972)

V 60. a 70. letech byl odpor ze strany konzervativců (tedy vyznavačů riksmálu a řady uživatelů bokmálu) stále silnější. Jejich odmítání reforem nastolených Jazykovou radou (Norsk språknemnd) bylo už nejen jazykově, ale i politicky neudržitelné, a tak se v 60. letech do sporu o jazyk vmísily politické strany, což vyústilo v to, že norský parlament (Stortinget) rozhodl o vytvoření výboru zvaného Vogt-komité, který svůj název získalo po Hansi Vogtovi, předsedovi zmíněného výboru. Vogt-komité, které bylo též nazýváno výborem pro nastolení jazykového míru, se v roce 1966 usneslo, že základním problémem norštiny je rozpor ve formách. Existují totiž vedle sebe formy, které mají tradici jak v psaném, tak v mluveném jazyce. Výbor doporučil nahradit Norsk språknemnd novou jazykovou radou, která bude více pečovat o jazyk. Cílem

orgánu byla podpora obou variet norštiny bez násilných pokusů o sblížení. Nová instituce byla zřízena v roce 1972 a dostala název Norsk språkråd. (Selberg, 1993, str. 198).

Zvláště jazykovou reformou z roku 1981 dostala tato myšlenka jasné kontury. Od této chvíle postupně slábne tlak na propojení obou variet a nalezení jedné společné formy norštiny. Následující reformy (v roce 1981 a 2005) se už neponesou v duchu nárůstu radikálních forem a protěžování jedné variety na úkor druhé. Zdemokratizováním jazykového systému však došlo ke zvýšení počtu volitelných jazykových prostředků. Lingvisté se ještě v reformě z roku 1981 snažili udržet systém hlavních a vedlejších forem a některé výrazy, které dříve byly vyškrtnuty z hlavních forem, opět získaly svůj status, ale s reformou z roku 2005 už systém hlavních a vedlejších forem zaniká.

Vraťme se však ještě do 60. let a k důvodům vzniku Vogtova výboru. Již bylo uvedeno, že se uživatelé riksmålu odmítali smířit s myšlenkou, kterou prosazovala Jazyková rada, tedy s přibližováním obou variet norštiny, protože forma, která měla být více měněna, byl bokmål. Další důvody shrnuje Coward:

„Av betydning for at Vogtkomiteén ble oppnevnt, har det nok også vært at stridigheter om språkspørsmål hadde ført til rettssaker, om skrivemåten av stedsnavn, om språkbruk i NRK, om avstemning om valg av målform i folkeskolen. Vesentlig har også vært frykten for det press som et lite språksamfunn blir utsatt for av ord og uttrykk fra de store språk, hos oss i første rekke engelsk-amerikansk.“ (Coward, 1973).

Vznik nové jazykové rady v roce 1972 (Norsk språkråd) proces oddělení obou variet a ukončení etapy společné norštiny podpořil, a navíc vyřešil řadu otázek týkajících se zakotvenosti norské jazykové rady ve společnosti a v politice.

„Norsk språkråd skiller seg altså fra Norsk språknemnd ved at det ble gitt en lov for dets virksomhet, at det språkpolitiske siktepunkt ble et annet, og at det fikk et langt mer omfattende arbeidsfelt enn Språknemnda hadde hatt. I lovens § 1 a stilles opp en rekke oppgaver av språkpolitisk og språkmoralsk natur: vern om den kulturarv språket representerer, tiltak til å øke kunnskapen om

språket, dets historie og egenart. Rådet skal fremme toleranse og gjensidig respekt mellom språkbrukerne, og det skal verne om den enkelte borgers rettigheter når det gjelder bruken av språket. Foruten den rådgivende oppgave rådet har, både når det gjelder myndighetene og allmennheten, skal rådet også "komme med forslag om lovgivning i språkspørsmål".“ (Coward, 1973).¹⁰

3.7 Reforma z roku 1981

Tendence k oddělení obou variet norštiny, která je znatelná už při vzniku nové jazykové rady (Norsk språkråd) v roce 1972, nabývá v reformě z roku 1981 na oficiálnosti. Touto reformou lingvisté potvrdili, že se nadále bude k oběma varietám přistupovat samostatně a že jakékoli tendence k násilnému sblížení či propojení variet nebudou akceptovány. Jazyky se tak budou vyvíjet přirozeným způsobem a lingvisté pokud možno nebudou zasahovat do jejich vývoje. Reforma přinesla řadu změn, které byly vítány zejména v táboře příznivců konzervativního bokmálu a riksmálu, protože konečně byly vyslyšeny jejich snahy o zrovnoprávnění některých volitelných jazykových prostředků. Od reformy z roku 1938 byly silně potlačovány tvary slov inklinujících k riksmálu a konzervativnímu bokmálu, tvary *frem*, *solen*, *ben*, *garnen* byly opět povoleny v pravopise (rettskrivning). Do té doby byly používány jako vedlejší formy (sideformer), tedy formy, které mohli používat pouze studenti ve svých písemných pracích ve škole, nebo jejich použití nebylo povoleno vůbec. Tyto i další tvary byly zrovnoprávněny a získaly tak status hlavních forem. Tato změna z vedlejších forem na formy hlavní, popřípadě zrovnoprávněné (jamstille former), se netýkala pouze jednotlivých slov, ale též gramatických koncovek, koncovek minulého času *-et/-a*, koncovek pro střední rod *-a/-ene* (kromě slov *barna* og *beina*, kde nadále zůstalo povinně *-a*) a koncovek pro ženský rod *-a/-en*. Koncovka *-en* pro femininum byla povolena ve všech slovech ženského rodu, zatímco část typicky norských slov měla i nadále koncovku *-a* v normě stanovené pro jazyk v učebnicích. Př. *boka* nebo *boken*, ale *kua* [*kuen*]. (Løland, 1997).

¹⁰ Více o norské jazykové radě v: Gorgus Coward. Fra språknemnd til språkråd, Språknytt 1973/1.

System hlavních a vedlejších forem i nadále zůstává až do reformy z roku 2005, po zrovnoprávnění většiny tvarů se tlak ze strany zastánců riksmálu na změnu jazykové situace zmírňuje, ovšem lingvisté si uvědomují fakt, že reforma z roku 1981 nebude konečným bodem v řešení komplikované jazykové situace v Norsku. Proto od počátku 90. let pracují na nové reformě, která byla připravena v roce 2000. Ministerstvo kultury a církve (Kultur- og kirke departementet, do roku 2002 pod názvem Kirke- og undervisningsdepartementet) však vzneslo k podané reformě bokmálu námitky, a tak se její oficiální vydání odložilo až na rok 2005. Problematika přijetí navrhovaných jazykových reforem je od roku 1981 ustanovena zákonem. O některých jazykových otázkách může nová jazyková rada Språkrådet rozhodovat sama, v některých je však povinna čekat na stvrzení ze strany ministerstva.

„I rettskrivingssaker blei forholdet mellom Språkrådet og departementet regulert i 1981 gjennom en ny paragraf i vedtektene for Språkrådet. I noen spørsmål fikk Språkrådet fullmakt til å gjøre endelige vedtak, men Vedtak om gjennomgripende endringer av hele systemer og vedtak om endring i skrivemåte eller bøyning av enkeltord som tidligere er normert i norsk, skal legges fram for departementet til godkjenning.“ (Leira, 2006).

3.8 Språkrådet

Jazyková rada (Norsk språkråd), která v roce 1972 nahradila instituci Norsk språknemnd, byla v roce 2005 přejmenována na Språkrådet. Tímto aktem se poukázalo na to, že je třeba etapu staré organizace ukončit a soustředit se na nové jazykové jevy. Norsk språkråd se ve svém více než třicetiletém funkčním období (1972 – 2004) starala o stabilizaci jazykové situace. V době její existence byla definitivně ukončena etapa společné norštiny a nastal relativní klid jak u příznivců variety bokmål, tak i nynorsk. Na jaře roku 2005 byl ministerstvem pro kulturu a církev (Kultur- og kirke departementet) schválen nový název pro jazykovou instituci, Språkrådet, který byl z hlediska vztahu k dřívější organizaci lehce zavádějící.

„[D]et nye navnet rett og slett ble *Språkrådet*, noe som i og for seg er egna til å forvirre, ettersom *dette* navnet hadde vært brukt som kortform for Norsk språkråd ikke bare muntlig, men også i stor grad skriftlig, sågar med stor forbokstav, for eksempel i mange av årsmeldingene fra Norsk språkråd.“ (Torp, 2009, str. 18).

Nová organizace má za úkol „å vera open for debatt om alle spørsmål som melder seg. Ambisjonen bør likevel vera at institusjonen som operativ aktør konsentrerer innsatsen sin om saker som kan vinna brei tilslutnad hjå dei som er opptekne av vilkåra for norsk språk i vid meining, jamvel om dei kan ha ulike syn i meir tradisjonelle språkpolitiske spørsmål. Dette vil gje institusjonen større legitimitet og gjennomslagskraft.“ (St.meld. nr. 48 /2002–2003/).

Nová jazyková rada má usilovat o stabilitu obou variet norštiny, má se stavět demokratičtěji k jazykovým otázkám, to znamená, že se bude snažit o kompromis a bude naslouchat hlasům uživatelů za účelem nalezení tolerance a vzájemného respektu ve vztahu mezi všemi uživateli norštiny. (Leira, 2006). Obecně vzato se nová jazyková rada odvrací od možnosti reformovat jazyk (poslední plánovaná reforma norštiny je reforma nynorsk v roce 2011) a chce dát dostatečný prostor na stabilizaci jazyka ne však násilnými změnami, ale časem. Lingvisté preferující novou jazykovou politiku Språkrådet tak mají možnost soustředit se na další problémy. Tím je například vztah norštiny a angličtiny, tedy do jaké míry angličtina ovlivňuje norštinu, zda se mají Norové o existenci mateřského jazyka obávat, když se kupříkladu některé magisterské obory studují pouze v angličtině. Dalšími fenomény jsou spolupráce s ostatními skandinávskými jazyky, norština jako cizí jazyk, výuka cizinců nebo norština na poli vědeckém, například problematika terminologie.

4 Reforma z roku 2005

Reforma z roku 2005 je zatím poslední jazykovou reformou bokmálu. Tato reforma je pokračováním strategie reformy z roku 1981, kdy tvary slov, které byly například od roku 1938 zakázány, byly znovu kodifikovány. Toto se týkalo zejména tvarů slov riksmálu. Před reformou z roku 1981 nebylo umožněno příznivcům riksmálu psát tak, jak byli zvyklí, protože tvary slov, které potřebovali k psané komunikaci, nebyly oficiálně přijaty v kodifikačních příručkách. Po reformě mohli volit takové jazykové prostředky, které jim byly vlastní a navíc kodifikované.

V norské lingvistice se můžeme setkat s různým pojetím – někteří lingvisté uvádějí 6 variant psaného jazyka, jiní dokonce 7 – 10. „Norsk skriftspråk har seks varianter som kan skjernes fra hverandre. (...) Riksmål, moderat bokmål, radikalt bokmål, samnorsk, nynorsk a-mål (bokmålsnært), nynorsk i-mål (tradisjonelt).“ (Gundersen, 1987, str. 34). Z dnešního pohledu je však toto dělení problematické, protože období společné norštiny (samnorsk) je ukončené. Přesto však s variantou, která nese jazykové charakteristiky obou variet, musíme i nadále počítat, protože nikdy nebude žádný uživatel jazyka používat striktně jen jednu variantu a rysy pro ni typické.¹¹

Ve srovnání s ostatními skandinávskými zeměmi chybí Norsku potřebná autorita v řešení jazykových otázek a z toho plynoucí nestabilita. Proto si sami Norové nejsou jisti, kolik typů psaných norštin vlastně existuje. Jejich jazyková situace a její řešení je velmi rozvolněné, a to zejména z důvodu četných reforem po celém 20. století.

„I løpet av de hundre år som er gått etter unionsoppløsningen, har de nordmenn som sokner til riksmålet, vært utsatt for et skred av rettskrivninger: 1907, 1917, 1938, 1959, 1981 og 2005. Det er verdensrekord i den øvelsen. Og da har jeg ikke nevnt NS-rettskrivningen i 1941 og heller ikke den uhyre dristige

¹¹ „Vi har to [språk] – offisielt, altså – nemlig bokmål og nynorsk. Og så har vi naturligvis samnorsk, skjønt det eksisterer egentlig ikke. Men på den annen side kan vi skille mellom radikalt bokmål, som ligger nær samnorsk, og moderat bokmål, som ligger nær riksmål. Ja, 'riksmål' er egentlig bare det gamle navnet på bokmål, men på en måte er det et eget språk likevel. Nynorsk finnes også i flere varianter. (...) Dere har et sted mellom syv og ti skriftspråk i Norge.“ (Dyvik, 1993, str. 159).

tallordreformen av 1951, da hele folket ble pålagt å snu bak-fram på uttalen av tallene: femtifire i stedet for fireogfemti.“ (Vinje, 2005, str. 16).

Z důvodu čtených reforem by měla norština působit stabilněji než jazyky v sousedních zemích, opak je však pravdou.

„En norsk språkbruker som er godt voksen, kan ha opplevd éi eller flere rettskrivingsendringer i si levetid. En danske, svenske eller engelskmann har derimot lite og ingen erfaring fra sitt språk når det gjelder rettskrivingsendringer i løpet av de siste tiåra. I norsk språkbruk er det mye som «flyter» – normene for språkbruk er vide og ustabile – og i forhold til våre nærmeste nabospråk svensk og dansk oppleves de som lite faste. Våre to skandinaviske søsken har begge skriftspråk med lange tradisjoner. Etter flere hundre års sammenhengende bruk kan en si at svensk og dansk skriftspråk har «funnet si form». (...) Skriftspråket har hos dem også en udiskutabel autoritet.“ (Omdal, 2003, str. 221).

Pokud bychom se na problematiku stability a nestability podívali podrobněji, zjistíme, že norština je pravidelná v oblasti morfologie a syntaxe, což např. Vinje dokládá na příkladu, že si Norové bez větších potíží mohou přečíst knihy spisovatelů ze začátku století. Zde se nám naskýtá značná nevídaná podobnost mezi češtinou a norštinou. Oba jazyky jsou z hlediska morfologie a syntaxe do určité míry neměnné, jejich stabilitu však narušují změny fonémů uvnitř slov, nárůst volitelných koncovek a neustále se zvětšující propast mezi mluveným a psaným jazykem.

„Etter så stor offentlig reguleringsaktivitet skulle man tro at det språket vi skriver i dag, er gjennomgripende forskjellig fra det som Hamsun, Falkberget, Undset, Hoel osv. brukte. Men nei. Noen ord blir borte, og andre kommer til, men i morfologisk og syntaktisk henseende er skriftspråket merkelig stabilt. Det har ikke lystret reformpolitikernes vilje. De reguleringsiltak som har slått igjennom, har for det meste gjeldt den ytre form – dvs. grafiske endringer som ikke medfører uttaleendringer: aa til å, mig til meg, øi til øy, fjeld til fjell osv.“ (Vinje, 2005, str. 16).

4.1 Radikální bokmål, konzervativní bokmål a umírněný bokmål

Radikální bokmål je varianta, která obsahuje nejvíce prvků sbližujících bokmål s nynorskem, např. koncovky *-a* u určitého tvaru feminin, plurálu neuter a u slabých sloves v minulém čase. (*framtida, barna, handla*). Konzervativní bokmål je opakem radikálního, jakékoli formy odkazující na nynorsk jsou potírány a odmítány. Vyhraněnou formou konzervativního bokmálu je riksmål, který nese nejvíce společných rysů s dánštinou. Umírněný bokmål (*moderat*) je, jak je už z názvu patrné, variantou, která leží na rozhraní mezi dvěma uvedenými variantami. Uživatelé umírněného bokmálu tak mohou využívat tvary slov charakteristických jak pro konzervativní, tak pro radikální bokmål.¹² Těžko je zodpověditelná otázka, která z variant bokmálu je tou nejsprávnější. „Noen anser de mest konservative formene som mer korrekte enn de andre, særleg i offentlige sammenhenger.“ (Iversen, Otnes, Solem, 2001, str. 191). Z průzkumů však vychází jako nejproduktivnější a nejprogresivnější varianta umírněný bokmål.¹³ Důvodem je, že právě tuto variantu používá nejvíce uživatelů a navíc se s ní setkáváme dennodenně v médiích, která mají na jazyk značný vliv. Proto lze předpokládat, že postupem času budou radikální tvary nahrazeny tvary umírněného bokmálu. „Mykje tyder på at me vil sjå ei gradvis utkastning av radikale former i bokmålet, at riksmålsrørsla sine kjepphestar kjem på plass, og så får me eit moderat mål som dei fleste brukar.“ (Fretland, 2003, str. 142). Navíc u mnoha uživatelů norštiny převládá názor, že používání radikálního bokmálu v písemné podobě je něco nepatřičného a že mnoho koncovek má negativní konotaci, která na některé mluvčí může působit až vulgárně.

„[F]ortsatt sliter vi med ettervirkningene av riksmålshetsen i femtiåra og de språklige og sosiale fordommene som vi har arva helt fra dansketida, at folkelige talemålsformer er «vulgære», «upassende» eller «feil». Diskrimineringa av dialekter i tale er nok svakere enn den var før i tida, men det er fremdeles mange som har

¹² Ukázky jednotlivých typů psaných norštin, jak bokmálu, tak nynorsku, lze najít v: Iversen, Morten Iversen, Otnes, Hildegunn, Solem, Marit Skarbø. *Grammatikken i bruk: i tekst og i klasserom*. Cappelen akademisk forl. Oslo. 2001. str. 192 – 193.

¹³ Více o průzkumu v: Iversen, Harald, Morten, Otnes, Hildegunn, Solem, Marit Skarbø. *Grammatikken i bruk: i tekst og i klasserom*. Cappelen akademisk forl. Oslo. 2001. str. 192.

underlige forestillinger om radikale bokmålsformer i skrift, og manglende kunnskaper om hva som faktisk er tillatt.“ (Hansen, Hanssen, Papazian, Vikør, 1986, str. 6).

Reforma z roku 2005 dosáhla určité rovnoprávnosti v tom, že uživatel jazyka může psát stejně korektně radikálním bokmållem jako riksmållem, ale bude trvat ještě nějaký čas, než si uživatelé zvyknou na stejný status jednotlivých slov popřípadě tvarotvorných morfémů.

4.2 Reforma z roku 2005 – hlavní změny

Důkladně popisovat celou reformu pro tuto práci není podstatné. Proto bude cílem popisu poukázat na nejdůležitější změny, které reforma přinesla.¹⁴

1. **Zrušení vedlejších forem (sideformer).** Od systému hlavních a vedlejších forem, který v norštině existoval od reformy z roku 1938, bylo v roce 2005 upuštěno. Jednak v reformě z roku 1981 došlo k částečnému vyrovnání tvarů hlavních a vedlejších, takže některé tvary už v povědomí uživatelů nabývaly stejné jazykové úrovně. Např. volitelné koncovky určitých tvarů feminin v singuláru *-a/-en*. „Det vil si at i den offisielle rettskrivinga får f.eks. *bikkjen, hønen, jenten, øyen* samme status som *bikkja, høna, jenta, øya*.“ (Leira, 2006). Část vedlejších forem se stalo formami hlavními, některé se staly jedinými možnými formami, jiné byly vyškrtnuty z oficiálního pravopisu, např. slova s koncovkou pro mužský rod plurálu, která v singuláru končí na *-er*, mají nyní jediný možný tvar, např. *lærere* (tvar *lærer* není od roku 2005 kodifikovaným tvarem). (Lundeby, 2005, str. 8). Většina vedlejších tvarů se již nepoužívala, protože velké množství bylo bráno za tzv. sblížující tvary, jejichž použití bylo v komunikaci velmi omezené. Z tohoto důvodu byly z kodifikace vyškrtnuty. Toto se týká tisíce slov v plurálu neurčité formy, např. *lærere[r]*, *kjellere[r]*, asi třiceti slabých sloves, která ve svém tvaru měla diftong, např. *pleid[d]e – pleid[d]*, *tilføyd[d]e – tilføyd[d]*. Tímto se

¹⁴ Celé znění reformy z roku 2005: <http://www.sprakrad.no/upload/9630/rettskriving2005.pdf>

zjednodušil nejen systém jazyka, ale přehlednějšími se staly též slovníky. (Guttu, 2005, str. 2).¹⁵

Nyní tedy v bokmálu (v nynorsku zatím systém hlavních a vedlejších forem přetrvává) existují pouze hlavní formy, které jsou buď

- 1) jediné (př. *et eple – jablko*, žádný jiný tvar neexistuje.

Některé hlavní formy byly též odstraněny z oficiálního pravopisu. To se však týkalo tvarů, jejichž používání bylo v písemných projevech uživatelů sporadické, např. *oske, veke – dnes aske, uke/ popel, týden*,
nebo

- 2) rovnocenné:

- a) jedná se o koncovky *-a/-ene* v určitém tvaru neuter v plurálu u 8 slov: *barna/barnene, beina/beinene, beista/beistene, (av)hola/(av)holene, kola/kolene, krøttera/krøtterne, nauta/nautene, segla/seglene* (= *seila/seilene*). *Fra før var der full jamstilling mellom -a og -ene i de øvrige intetkjønnsorda.*“ (Leira, 2006)

- b) tvary sloves v minulém čase: *sto/stod – stál(a), dro/drog – jel(a), ga/gav – dal(a)* a další.¹⁶

2. **Úpravy ve skloňování a časování hlavních forem.** Ve skloňování a časování hlavních forem došlo k posunu v tom smyslu, že záleží pouze na preferencích uživatele. Ten si může vybrat mezi mnoha volitelnými prostředky. Např. substantivum, končící na *-ning* získává volitelnou koncovku *-a/-en* v určitém tvaru singuláru, např. *begrensninga/begrensningen, festninga/festningen*. (Vannebo, 2003, str. 288). Lingvisté však upozorňují na fakt, že na jedné straně se vyšším počtem volitelných tvarů vyhovělo uživatelům v tom smyslu, že nyní si každý může vybrat tvary slov, která jsou podobná jeho dialektu a mluvě,

¹⁵ Více o tvarech, které byly odstraněny, v: Vannebo, Kjell Ivar. Om rettskrivinga i bokmål – en rapport fra normeringsfronten. *Krefter og motkrefter i språknormeringa: om språknormer i teori og praksis*. Høgskoleforlaget i samarbeid med Høgskolen i Agder. Kristiansand. 2003. str. 287, nebo Leira, Vigleik. *Historikk om Norsk språkråds arbeid med offisiell norsk rettskriving*. 2006.

¹⁶ Nově kodifikované tvary neuter (*barnene*) a tvarů pro minulý čas (*drog, stod*) jsou tvary, které používají zejména zastánci riksmálu. V současné době jsou v mluvené i v psané norštině na ústupu a téměř se s nimi nesetkáme. Tímto se Jazyková rada vrátila do stavu po reformě z roku 1981, potažmo 1959, a nechala zastaralé tvary proniknout opět do kodifikace.

ale na druhé straně tato demokracie ve volbě jazykových prostředků neznámá, že se všechny jazykové prostředky mohou kombinovat jakýmkoli způsobem.¹⁷ „Valgfriheten var fra først av tenkt som en overgangstilstand, men er senere blitt rasjonalisert som en fin anledning for den enkelte til å velge en personlig skriftspråksform. Hver enkelt av oss skal kunne plukke sammen en personlig bukett av bøyningsmønstre fra den offisielle normens blomstrende supermarked. Problemet ved denne tankegangen er at den er elitistisk. Den forutsetter språklig begavede, kunnskapsrike og engasjerte språkbrukere, med mye tid å avse på spørsmål om språklig form.“ (Dyvik, 2003, str. 36).

Ke změně došlo i v časování sloves:

- a) Silná slovesa, která tradičně měla ve kmeni v minulém čase *au*, místo tohoto diftongu dostala *øy*, např. *brøyt, skøyt* → *brøt, skjøt* – tvary *braut, skaut* byly vyškrtnuty. (Lundeby, 2005, str. 8). Tyto nové tvary slov jsou formy, které se užívají ve východním Norsku a do kodifikace byly již dříve navrženy, ale nepřijaty. (Vannebo, 2003, str. 288).
- b) U slabých sloves se v reformě z roku 1981 kodifikovala úplná volitelnost mezi koncovkami minulého času slabých sloves *-et/-a*. Uživatelé tak měli možnost si vybrat tvar, který preferovali. Tato změna se dotkla většiny slabých sloves. V reformě z roku 2005 dochází k přeformulování. Slovesa, která mají koncovku v minulém čase *-et*, mají od roku 2005 též kodifikovanou koncovku *-a*. A-formy, které však nejsou obvyklé v písemných projevech, nebudou ve slovnících, což značně zjednodušilo jazykový systém a pomohlo k lepší přehlednosti slovníků a pravidel. Tímto tedy odpadá idea automaticnosti, že u slovesa, které má koncovku *-et*, je možné též použít koncovku *-a* a naopak. Na základě tohoto nového principu získala část sloves koncovku *-et*, zatímco jiné mají od roku 2005 volitelné koncovky *-a/-et*. Příkladem jsou slovesa *bygget*, které k dřívějším tvarům

¹⁷ Více o problematice kombinace volitelných jazykových prostředků v kapitole: Vliv jazykové reformy z roku 2005 na studenty norštiny

bygde, bygd získalo tvar *bygget*; a *moste, most*, které mají nyní tvary *mosa, mosar, moset, moset*. (Leira, 2006).¹⁸

3. **Další důležité změny.** Vedle změn v koncovkách slov při časování a skloňování jsou v reformě obsažené i další, méně nápadné, změny, které se většinou týkají jednotlivých slov.

a) Číslovky

První důležitou skupinou jsou číslovky, jejichž reformování se setkala s rozličnými názory a vyvolalo řadu diskuzí. V roce 1951 byl v norštině zaveden nový systém psaní číslovek, desítky před jednotkami, do té doby bylo zvykem psát naopak jednotky před desítkami, tedy místo dvaadvacet se od roku 1951 může a je doporučeno psát dvacet dva. Nový systém vyvolal mezi uživateli řadu nespokojených reakcí zvláště z důvodu, že tato reforma nevycházela vstříc úzu uživatelů. „Tallordreformen av 1951 var et usedvanlig dristig framstøt – enestående i norsk språkplanlegging, der vi som kjent er vant til å svelge litt av hvert. De tidligere reformene gjaldt imidlertid skriftspråket; talespråket ble bare indirekte berørt. Dessuten dreide de seg om å anvisse plass i ordlistene for former som allerede var i bruk – i tale og/eller skrift. Annerledes med tallordreformen. Her skulle alle nordmenn overtales til å legge om sine *talespråklige* vaner attpåtil i en meget frekvent ordgruppe. Og den nye lesemåten var unaturlig for alle!“ (Vinje, 1991). V této linii pokračuje i reforma z roku 2005, ovšem lingvisté z jazykové rady nevyřešili problematiku číslovek zrovna nejlépe. V návrhu z roku 2003 stojí, že zakázané tvary *syv, tyve* a *tredve* (*sedm, dvacet, třicet*) budou kodifikovány a budou rovnoprávné s tvary *sju, tjue* og *tretti*. Jazyková rada však zpochybnila samotnou možnost uvádění číslovek desítkovým způsobem, tedy desítky před jednotkami u uvedených číslovek. Návrh byl upraven tak, že samotné číslovky *syv, tyve* a *tredve* se nemohou používat ve složených tvarech. Tedy tvar *syv* (*sedm*) je povolen, nikoli tvar *femtisyv* (*padesát sedm*). (Vinje, 2005, str.

¹⁸ Těmito kroky Jazyková rada nabízí širší možnosti využití volitelných prostředků a snaží se opět o přizpůsobení jazykové situace úzu uživatelů.

19). Tento návrh se ovšem nepozdával Ministerstvu kultury, proto byl přepracován a schválen nakonec v tomto znění „syv godtas, men ikke tyve og tredve, fordi disse er “problematiske i høve til teljemåten”. Fra 1. juli heter det tjuesyv og tjuesju, men ikke tyvesju eller tyvesyv (eller tredvefire) – og naturligvis ikke syvogtyve eller syvogtjue.“ (Vinje, 2005, str. 20).

Přestože se lingvisté v reformě z roku 2005 snažili o stabilitu a omezení velkého počtu volitelných jazykových prostředků, nelze plně akceptovat způsob vyřešení problematiky číslovky, který jde proti kýžené stabilitě.

- b) Slova začínající na *hv-*. Od roku 1959 byla kodifikována jak pro bokmål, tak pro nynorsk, pouze jedna forma *verken*. Bylo to z důvodu, že v nynorsku není obvyklé, aby slova začínala na skupinu konsonantů *hv-*. Po reformě z roku 2005 je možné, aby si uživatel vybral mezi tvary *hverken/verken*. (Leira, 2006). Tato změna se týká i: *hvis/viss*.

4.3 Reforma z roku 2005 – ohlasy

Demokracie ve volbě jednotlivých jazykových prostředků byla velkým krokem směrem k uživatelům jazyka. Reforma z roku 2005 v této linii pokračuje a poté, co se definitivně ruší hlavní a vedlejší formy, otevírají se uživatelům jazyka neomezené možnosti při volbě a kombinování prostředků. Tento fakt se však stal pro některé mluvčí a lingvisty velkým mínusem reformy, protože se domnívají, že určitá pevná pravidla by měla být nastavena. Uživatelům jazyka jsou přisuzovány kompetence, které jim podle lingvistů nepatří. Tímto krokem je též oslabena preskriptivní moc lingvistů, kteří se stávají pouze rádci v jazykových otázkách. Oslabení vlivu preskriptivního přístupu je však viditelný i v ostatních společenských oblastech, nejen v lingvistice. Je to přirozený vývoj, kterému se lingvisté musí postupem času přizpůsobit a začít využívat větší míru deskriptivního kodifikačního přístupu. Pro jiné uživatele jazyka je právě zmíněná volitelnost jazykových prostředků velkým kladem reformy. V následujících odstavcích budou prezentovány názory lingvistů na reformu.

4.3.1 Negativní ohlasy

V první řadě si můžeme povšimnout již zmíněné sporné otázky volitelnosti jazykových prostředků.

„[D]en store valgfriheten i norsk blir en belastning for kommunikasjonen, fordi den tvinger den skrivende til å velge ut selve verktøyet han skal arbeide med, og leder dermed hans oppmerksomhet bort fra det han skal si. Valgfrihet av dette slaget tvinger fram avgjørelser som legger mer vekt på selv formene enn på innholdet.“ (Selberg, 1993, str. 193).

Tak je tomu ostatně i v českých poměrech, kdy studenti častěji soustředí pozornost na pravopisnou správnost včetně interpunkce, než na obsah, koherenci textu a návaznost myšlenek. Tlak na uživatele jazyka ohledně pravopisné korektnosti je doslova neúnosný. Mluvčí, kteří se dopustí pravopisné chyby, jsou často ze strany pedantských uživatelů sankciováni. Otázkou je, zda jsou sankce v pravopise patřičné nebo by měl být dáván větší důraz na obsah? V českém prostředí je jazyková situace, která je ovlivněna idejemi Pražského lingvistického kroužku, pod tlakem preskriptivní kodifikace, která je striktní a do velké míry rigidní. Uživatel jazyka nemá zatím plné právo rozvolnit svůj oficiální písemný či mluvený projev a přizpůsobit jej vlastním potřebám, protože jsou určitá pravidla, která se musí dodržovat a jejich překročení vede ke zmíněnému sankciování. V Norsku je situace, mimo jiné vzhledem k historickému vývoji, uvolněnější, ať už se jedná o pravopis či interpunkci. To ovšem neznamená, že by uživatelé norštiny byli k jazykovým otázkám a porušení pravopisu tolerantnější než uživatelé českého jazyka, jen jsou po reformě z roku 2005 o krok dál v tom smyslu, že lingvisté méně intervenují do jazyka a tím snadněji a plynuleji může dojít k propojení kodifikovaného jazyka s území uživatelů.

4.3.1.1 Volitelné prostředky

Problematika volitelných prostředků je vnímána jako sporný bod reformy z roku 2005. Nejdříve se na ni podíváme z pohledu negativních ohlasů, které jsou rozděleny do následujících oddílů:

- 1) Stabilita volitelných prostředků

-
- 2) Rovnoprávné statusy volitelných prostředků
 - 3) Odstranění volitelnosti nebo plná volitelnost?

1) Stabilita volitelných prostředků. Uživatelé mají po reformě z roku 2005 na výběr několik jazykových prostředků, nemusí se obávat, že například tvar slova *mléko* nenapíšou v souladu s kodifikačními příručkami, protože si mohou zvolit jednu z hned čtyř rovnoprávných variant: *melka/melken/mjølka/mjølken*. O to vyšší nároky jsou jak ze strany lingvistů, tak učitelů na koherenci textu, protože nelze libovolně kombinovat tvary slov.¹⁹ Vyšší míra volitelnosti jazykových forem je kritizována některými lingvisty z důvodu, že v reformě z roku 2005 se mělo dosáhnout určité stability a že například zmíněný tvar pro *mléko*, jehož počet byl před reformou tři: *melka/melken/mjølka*, měl být redukován, a ne, jak se tomu stalo, navýšen.²⁰ Uživatelé však mohou narazit na problém, kdy se nebudou obávat použít volitelné prostředky, budou schopni zakomponovat prostředky správně do textu tak, aby nebyla narušena jeho koherence, ale pokud budou chtít v textu použít složeninu, mohou se dostat na rozhraní mezi idiolektem a kodifikací, protože pro volitelné prostředky ve složeninách jsou některá stanovená pravidla, která se v reformě z roku 2005 jen lehce modifikovala. „Det er gjort en del innskrenkninger i muligheten til å kople sammen valgfrie former, slik at de mest utrerte kombinasjonene faller bort, for eksempel *avundsyk, berrbent, sennhaustes* og *sydaust*. (...) Alt dette er velmente forsøk på å hindre unaturlige former og stilbrudd. Men det er vanskelige regler. Når de ikke skaper særlige problemer, er det fordi de gjelder skrivemåter som i alle fall ville bli svært lite brukt.“ (Gundersen, 1987, str. 34).

Lingvisté se tedy ptají, proč vůbec existují některá pravidla, která jsou téměř nepotřebná a v textech i úzu se s nimi nesetkáme, popřípadě velmi zřídka (viz. složeniny) a naopak pravidla, která by měla být jasně stanovená a měla by korespondovat s územ, vůbec neexistují (př. pravidla

¹⁹ Více v kapitole: Vliv jazykové reformy z roku 2005 na studenty norštiny.

²⁰ Více v článku Finna-Erika Vinjeho: Ny rettskrivning fredag 1. juli 2005. Lektorbladet. 2-2005. str. 15 – 21.

pro kombinaci volitelných prostředků v textu), nebo neodpovídají úzu uživatelů (problematika číslovek).

- 2) Rovnoprávné statusy volitelných prostředků. Často je upozorňováno na fakt, že na jedné straně lingvisté v reformě z roku 2005 umožnili uživatelům jazyka demokratický přístup k jazyku. Uživatelé si mohou vybrat jakýkoli jazykový prostředek, například na základě korespondence s příslušným idiolektem, ale na straně druhé se můžeme zeptat, k čemu je taková demokracie, když většina uživatelů ani neví, zda tvar, který by chtěli použít, je už kodifikovaný a stal se například z vedlejší formy formou hlavní. Má mít tedy z teoretického hlediska stejný status jako tvar, který až do reformy z roku 2005, byl chápán jako tvar vedlejší a nižší. „Svakheten ved lovprisningen av en permanent vidtgående valgfrihet er selvfølgelig at den egentlig forutsetter en idealtilstand som ikke er oppnådd i Norge – og kanskje heller ikke *kan* oppnås i et normalt språksamfunn, nemlig en tilstand der de forskjellige formelt sett likestilte former også i praksis er likeverdige, idet ingen av dem virker mer påfallende enn andre.“ (Selberg, 1993, str. 11). K čemu tedy jsou volitelné prostředky, pokud uživatelé nejsou dostatečně obeznámeni a plně je nevyužívají, přestože je to fenomén, se kterým se v norštině setkáváme oficiálně už od reformy z roku 1907, neoficiálně jí základy položil už Moe? „Likesom Moltke Moe (1859–1913) sa at P. A. Munch var «måltankens fader», kan vi temmelig trygt hevde at Moe selv var «valgfrihetens far». Han var en sentral skikkelse i norsk kulturliv og på høyden av sin innflytelse i denne tiden.“ (Gundersen, 1987, str. 28).
- 3) Odstranění volitelnosti nebo plná volitelnost? Lze vůbec volitelné prostředky z norštiny vymýtit? „[D]et [er] verken ønskelig eller mulig å avskaffe valgfriheten fullt ut. Dette bl.a. fordi valgfriheten er et viktig særtrekk ved den norske språksituasjonen, og fordi valgfriheten åpner for både semantisk, sjangermessig og stilistisk motivert variasjon.“ (Vannebo, 2003, str. 291). Přestože volitelnost nabízí velkou míru demokracie a otevřenosti směrem k uživatelům jazyka, její hodnota není využívána a zejména nakladatelství a tisk, tedy instituce, které

neoficiálně normují jazyk,²¹ se kloní k striktním pravidlům a preskriptivní kodifikaci, a tudíž plně nevyužívají škálu volitelných jazykových prostředků, ale vytváří si svou vlastní nekodifikovanou normu. „Den offentlige normen, slik den er nedfelt i språkrådsvedtak og kodifisert i offisielle ordbøker, er «åpen» i den forstand at den tillater denne typen variasjon, så er *bruksnormen* i bokmål slik vi møter den hos de store tekstprodusentene – i aviser, i ukeblad og forlag – langt mindre preget av variasjon.” (Vannebo, 2003, str. 291). Odpověď na otázku, zda lze volitelné prostředky z norštiny zcela vymýtit, je jednoznačně ne, i když její variabilitu plně nevyužívají ani uživatelé, ani neoficiálně normující instituce. Varianta druhá zní zrovnoprávnit všechny jazykové prostředky tak, aby měly stejné statusy. Zde však narážíme na problém, že pokud by Jazyková rada upustila od normování volitelných prostředků a zavedla plnou volitelnost (full valgfrihet), pak by její úlohu převzaly zmíněné instituce, které už tak neoficiálně upravují kodifikované prostředky bez ohledu na reformy vydané Jazykovou radou. Proto Jazyková rada rozhodně nemůže upustit od kodifikování a normování. (Vannebo, 2003, str. 291).

4.3.2 Pozitivní ohlasy

Někteří strategii jazykové rady hodnotí kladně a oceňují demokratický přístup lingvistů jak k jazyku, tak k uživatelům.

„Friheten til å velge mellom likestilte former, som er et så utpreget trekk ved norsk skriftspråksnorm, er også et utslag av demokratisk tankegang: Det skal være størst mulig adgang for den enkelte skribent til å bruke de former i skrift som ligger nærmest hans egen tale, eller som han føler gir best uttrykk for hans budskap.” (Lundeby, 1978, str. 181).

Nejčastěji se poukazuje na to, že díky zrušení hlavních a vedlejších forem, které byly nahrazeny formami rovnoprávnými, se písemný jazyk přiblížil jazyku mluvenému a navíc mluvčí získali možnost přiblížit písemný projev svému dialektu. Problematika dialektů a mluvené norštiny se stává čím dál tím

²¹ Více v podkapitole: Kodifikace.

aktuálnější. Na rozdíl od českého prostředí je v Norsku možné například v médiích dialektem, i když se jedná o hlasatele večerních zpráv. Dialektem mohou mluvit i žáci ve školách, aniž by byli učitelé opravováni. „1970-talet var på sin måte ein revolusjon på grunn av det somme har kalla dialektfrigjerina. Mange fleire fann det da naturleg og mogleg å bruke dialekten sin overalt. I foredrag, i radio og fjernsyn, på talarstolen i Stortinget og i preika.“ (Sandøy, 2002). To je v České republice zatím neproveditelné. V médiích se setkáváme buď se spisovnou, nebo s obecnou češtinou, která je mnohými považována za standard. Lidé postupně odsunují používání svého dialektu z oficiální komunikace (tím je míněna komunikace ve škole, v práci atd.) a hovoří jím pouze v rodinném prostředí, popřípadě vůbec. Nahrazují jej obecnou češtinou, na Moravě jiným interdialektem. Toto se děje nejen na základě toho, že se lidé z venkova stěhují do měst, ale také proto, že dialekty ztrácejí na významu a za dominující jazyk je brána obecná čeština, kterou se nejvíce hovoří v hlavním městě a na území Čech. Jazyková situace, kdy dialekty ztrácejí na prestiži a stále větší počet mluvčích používá pouze jednu oficiální variantu, která nejčastěji odpovídá mluvě v hlavním městě, není v Evropě ničím neobvyklým.

„Mange europeiske kulturmiljøer er bundet til en klar tradisjonisme, en konserverende holdning til det nasjonale fellessprog. I Norge er vi mer preget av nasjonalisme, gjerne i form av en regionalt splittet nasjonalisme, som naturlig setter de nasjonale dialekter i sentrum. Ingen sterk sympati ombølger vårt standardsprog.“ (Nordahl, 1993, str. 148 – 149).

V Norsku je tedy stav odlišný, žádný standard mluvené norštiny stanoven není, a tak se mu uživatelé jazyka nemohou přizpůsobit, ani jím být ovlivněni. Navíc dialekty mají své místo jak v běžné, tak oficiální komunikaci, takže neexistuje tlak společnosti a lingvistů na jednotnou variantu mluvené řeči. Za normu se často považuje výslovnost v oblasti Østlandet (zde leží Oslo), která je nejpoužívanější a nejrozšířenější. Neznamená to však, že korektní mluvený jazyk je ten, kterým mluví lidé v Oslu, jak je však často vnímáno, a už vůbec tato forma není kodifikována. Popis stavu dialektů a standardů může být někým považován za odbočku od reformy bokmálu z roku 2005. Faktem však je, že reforma a její pozitivní ohlasy úzce souvisí s mluveným jazykem a jeho využitím

v komunikaci. Příkladem jsou silná slovesa, která v minulém čase získala *øy/ø* místo tradičního diftongu *au*, např. *brøyt/brøt* (tvar *braut* byl vyškrtnut). Tyto tvary běžně používali obyvatelé měst. Na základě požadavku postupného sblížení psaného jazyka s území byly tyto tvary v reformě z roku 2005 zrovnoprávněny a neproduktivní tvar *braut* byl vyškrtnut.

V Norsku tedy existuje určitý standard, není však možné ho spojovat s jednotnou mluvenou formou. „Vi har ett standard-talemål/muntlig riksspråk som i *grammatikk og leksikon* i store trekk svarer til skriftnormalen bokmål (...) men som i *uttalen* liksom andre standardtalemål opptre i *lokale (regionale) eller dialektiske varianter*.” (Papazian, 2003, str. 250).

Pokud se reformuje psaný jazyk, je ovlivněn i jazyk mluvený. Tudíž pokud se v reformě z roku 2005 zrušily hlavní a vedlejší tvary, což vedlo k nárůstu volitelných prostředků, vyplývá z toho, že uživatelé jazyka mají větší volnost nejen v kodifikovaném psaném jazyce, ale také v mluveném. Na jazyk je od tzv. komunikačního obratu v 70. a 80. letech nahlíženo v první řadě jako na komunikační fenomén, prvotní je mluvený jazyk, který by se měl odrážet v jazyce psaném. O to se snaží lingvistika obecně, nejen česká a norská. Z tohoto důvodu byla tato pasáž věnována vysvětlení situace mluvené norštiny. Cílem lingvistů je tedy postupně přizpůsobit psaný jazyk jazyku mluvenému, což by vedlo k lepší orientaci uživatelů v jazyce. Reforma z roku 2005 je jedním z prvních pokusů o liberálnější pohled na jazyk. Lingvisté se pokouší přiblížit uživatelům jejich mateřštinu, což je hodnoceno jako obrovský klad reformy. Je nutné však zmínit ještě jeden názor, který se pojí k problematice sblížení jazyka psaného s mluveným.

„Skriveren ønsker neppe å reflektere over hvilke ordbilder som svarer til hans eget talespråk. Og elevene på skolen skal ikke skrive som de snakker, men lære å skrive som andre skriver. Hvis skriveren tar inn over seg den pluralistiske holdning som kommer til uttrykk i de offisielle ordlistene, der hvert tredje oppslagsord har to eller flere variantformer, havner han i en situasjon som neppe er gunstig for hans omgang med skriftspråket.” (Vinje, 2010, s. 7).

Faktem je, že lingvisté v reformě z roku 2005 učinili krok směrem k uživatelům, ale Tito uživatelé musejí ovládat jazyk na vysoké úrovni a zejména

musejí mít přehled o historickém vývoji norštiny a o jednotlivých reformách, aby mohli využít rozmanitost reformy z roku 2005. Uvedená skutečnost tak činí největší překážky žákům na základní, mnohdy i na střední škole, a lidem učícím se norštinu jako cizí jazyk.

5 Vliv jazykové reformy z roku 2005 na studenty norštiny

V předchozí kapitole byly vysvětleny problematické body reformy bokmálu z roku 2005. Obsahem této kapitoly budou dopady reformy na studenty norštiny. Kapitola bude rozdělena do dvou celků, nejprve nastíníme situaci norských studentů, kteří studují mateřský jazyk,²² a poté situaci studentů, kteří se norštinu učí jako cizí jazyk, a to, s jakými obtížemi se ve vztahu k reformě mohou při studiu setkat.

5.1 Žáci/studenti, pro něž je norština mateřským jazykem

Obecně převládá názor, že pro žáky, kteří začínají chodit do školy a se svým mateřským jazykem se teprve postupně setkávají, by měla být stanovena jasná pravidla, kterých by se mohli držet a s výjimkami v jazyce by se měli seznamovat až tehdy, kdy budou jazyk ovládat na vyšší úrovni. Starší žáci a dospělí, kteří již na takové úrovni jsou, a většina pravidel je pro ně zautomatizovaných, mohou využívat větší variace v písemném jazyce. (Bull, 1987, str. 41). Velké množství jazykových volitelných prostředků pro žáky na nižším stupni je spíše matoucí, protože nedokážou rozeznat vhodné jazykové kombinace. Otázkou však zůstává, zda se pokročilejší studenti orientují v jazyce do té míry, aby koherence jejich psaných textů byla v souladu s kodifikací. Zde narážíme na problém, který s sebou nesou volitelné jazykové prostředky v norštině. Přestože po reformě z roku 2005 se uvolnil pravopis některých slov, neznámá to, že uživatelé jazyka v psaných projevech mohou libovolně kombinovat tvary slov. Tak by totiž mohl text působit velmi nekonzistentně. V jedné větě by kupříkladu vedle sebe podle stávající kodifikace mohlo stát substantivum s konotací radikálního bokmálu (*skoabota*) a sloveso s koncovkou konzervativního bokmálu (*kastet/vyhodil*).

„Selv om det finnes mange ord som tillater alternative skrivemåter innenfor hvert av de to norske skriftspråkene, legger den offisielle

²² O výzkum norského lingvisty Omdala, ze kterého se bude vycházet v této kapitole, pojednává též kapitola: Kodifikace a její vztah k jazykové normě.

normen ingen føringer på de formvalg et skrivende menneske måtte treffe på tvers av ulike ord: Alle valg lar seg kombinere med alle andre uten at det støter an mot offisiell norm. En setning som «Skoa til jenten blei sparket av og kasta ut døren til gata» er offisielt like korrekt som en hvilken som helst annen kombinasjon av godkjente formvarianter av disse ordene i samme rekkefølge.“ (Dyvik, 2009).

Pokud text působí nekonzistentně, nemusí být tedy ještě mimo kodifikaci, lépe řečeno, po reformě z roku 2005 došlo ke zrovnoprávnění většiny tvarů. Tato změna se však týká pouze pravopisu a gramatiky, nikoli vyšších jazykových rovin (roviny syntaktické, stylistické a textové). Pravidla pro správné kombinování slov v textu v podstatě neexistují, a to je deficit, který se výrazně projevuje právě po reformě z roku 2005. Obecně lze konstatovat, že až v současné době se otevírají možnosti zkoumání vyšších lingvistických disciplín. Dříve se kladl největší důraz na rovinu fonetickou, morfologickou a sémantickou, dnes převládá opačný názor a do popředí zájmu se dostává rovina syntaktická, stylová a textová.

Jak lze tedy docílit toho, aby byl text koherentní? Norský lingvista Helge Dyvik odpovídá odborníkovi na jazykové reformy a norskou jazykovou situaci, Einaru Lundebymu, na otázku, zda v jazyce existuje nějaká norma pro syntaktickou a stylistickou rovinu. Podle Dyvika taková norma existuje, ale nesmíme ji ztotožňovat s toutéž normou, která je platná pro tvary slov. Zde bychom si měli připomenout obsah jedné z prvních kapitol, která pojednávala o kodifikačních přístupech, přesněji o preskriptivním a deskriptivním popisu jazyka. Preskriptivní popis jazyka nacházíme u nižších jazykových rovin, převážně u fonetické, morfologické a lexikálně-sémantické roviny. Jedním z důvodů je, že zmíněné jazykové roviny jsou z diachronního hlediska již ustálené. V češtině se například morfologická rovina stabilizovala již v 15. a 16. století, kdy definitivně zanikl duál a složitý systém minulých časů, aoristu a imperfekta. Totéž lze tvrdit i u norštiny, kdy se kolem 13. – 14. století ustaluje pádový systém norštiny. Nejdříve odpadá akuzativ, poté i dativ a do novodobé norštiny zůstává nominativ a genitiv. „Kasussbortfallet begynte i søraustlandsk alt før 1300. (...) Siste generasjonen med levande dativ er nok ikkje fødd enno (...) over 700 år etter at første nordmennene «la av seg» systemet.“ (Sandøy,

2006, str. 200). Obecně lze konstatovat, že norština byla na počátku 16. století stabilizovaným jazykem. „Endringane i dei enkelte dialektane kan vere litt forskjellig, men det gjennomgåande er at relativt lite har skjedd i såkalla nynorsk tid (dvs. etter reformasjonen).²³“ (Sandøy, 2006, str. 202).

Jak je patrné z předešlých kapitol, četné reformy ve 20. století jazykovou situaci zkomplikovaly. Hlavní příčinu nestability můžeme najít v dubletních tvarech. Lingvisté ve snaze přiblížit obě norské variety přibírali do kodifikace nové tvary slov a napomáhali tak nárůstu dubletních tvarů, což jazyk značně destabilizovalo. Pokud se vrátíme k preskriptivnímu kodifikačnímu principu, je patrné, že nižší jazykové roviny jsou už ustálené a jejich občasnou kodifikaci můžeme ponechat stranou. Zajímavější je se podívat na deskriptivní kodifikační přístup, který je zmiňován ve spojitosti s vyššími jazykovými rovinami. Zde už žádná jasná pravidla nastavená nejsou, a tak se lingvisté uchylují pouze k popisu (deskripci, odtud název deskriptivní) jazykových rovin bez výraznějších zásahů. Dyvik na Lundebyho otázku odpověděl, že norma, ve smyslu princip, v těchto rovinách existuje, ale že je to „den empiriske, uskrevne [normen].“ (Dyvik, 1993, str. 177). Co toto tvrzení znamená? Dyvik tím myslí normu, princip existující v uživateli. V podstatě to je naše intuice, soužití s jazykem, které rozhoduje o tom, jaký tvar a jazykové prvky z vyšších lingvistických rovin použijeme v projevu. Dyvik nabízí pojem operativní neboli nepsané normy (operative normer). Ty se liší od předepsaných norem (foreskrevne normer) tím, že nejsou nikým formulovány (jazyková rada, nakladatelství), ale jsou vlastnictvím jednotlivých uživatelů jazyka, a proto je velmi obtížné tyto normy nějak zaznamenat a na jejich základě utvářet pravidla pro vyšší lingvistické roviny. Možnost takového zkoumání se v posledních desetiletích hledá v korpusech, jak mluvených, tak psaných, které zaznamenávají opravdový úzus uživatelů jazyka. Otázka využití korpusů je však velmi problematičná z toho důvodu, že se zatím jedná pouze o sběr materiálu, který je něčím specifický. Velmi časté jsou korpusy novinových článků a beletristických textů, ovšem tyto typy textů jsou ovlivněny formou, kterou dodržují, a tak přímo neodráží úzus, např.

²³ Reformace v Norsku je datována do roku 1536. Tehdy již bylo Norsko v unii s Dánskem, odkud se reformace do Norska rozšířila.

„det såkalte «Oslo-korpuset» ved Universitet i Oslo (...) omfatter 18,3 millioner ord. (...) [S]tørstedelen av dette korpuset er avistekster og sakprosa (over 90%), og at Aftenposten og Bergens Tidende igjen utgjør nesten 70% av alle avistekstene, så kan en jo spørre seg hvor stor verdi dette korpuset har som dokumentasjon av faktisk språkbruk og som grunnlag for normering av bokmålet.“ (Vannebo, 2003, str. 292).

Podobně jsou na tom korpusy mluveného jazyka, které jsou rozděleny podle cíle a zájmů lingvistů. Například existují korpusy založené na výzkumu jednotlivých typů mluvených jazyků (př. korpus severských dialektů – Nordisk dialektkorpus) nebo korpusy, ve kterých se lingvisté pokoušejí na určité skupině lidí potvrdit své domněnky. Tak vznikl korpus TAUS (Talemålsundersøkelsen) na univerzitě v Oslu, jehož počátky se datují do „tidlig på 1970-tallet, og siktemålet for prosjektet var å granske sosiale forskjeller i Oslo-målet.“²⁴. Zkoumání úzu na základě podkladů z korpusů²⁵ a přibližování psaného jazyka jazyku mluvenému jsou v současnosti hlavními tendencemi v lingvistických otázkách. My se však vrátíme zpět k prvotní otázce koherence textu a toho, jak má konkrétně vypadat správně napsaný text.

- 1) Co je koherentní text? V podstatě je to text, který povědomí uživatelů mateřského jazyka uznává za korektní. Je to text, který koresponduje s intuicí uživatelů. Pozor však na záměny s intuicemi, které se týkají pravopisu. Pokud uživatelé zvolí například nesprávný neurčitý člen, místo *et postkontor* (pošta) napíšou *en*, je to chyba. Pokud však zvolí z hlediska stylové slovní hodnoty tvar *bikkje/psisko*, místo *hund/pes*, tvar je správný, avšak musíme znát jeho konotaci a použití. Protože pokud bychom ho použili v některém oficiálním projevu, například v úředním dopise, nebyl by nekorektní, ale působil by nekonzistentně. Je to jiný druh chyby, než jsou chyby pravopisné. Uživatelé jazyka musí znát jednotlivé konotace výrazů, které chtějí ve svém projevu, ať už písemném, či ústním, použít.
- 2) Jak psát tak, abychom docílili konzistentního textu? V první řadě si uživatelé jazyka musí všimnout svého mateřského jazyka a toho, jak se

²⁴ <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/talespraskorpus/taus/>

²⁵ Přehled korpusů na: <http://www.hf.uio.no/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/>

jazyk používá. Do velké míry nás ovlivňuje to, jak často čteme a co čteme. Pokud čteme beletrii a poezii, bude náš písemný projev vypadat jiným způsobem než projev uživatele, který denně čte noviny a je ovlivněn publicistickými prostředky. „Det er ikkje nokon urimelig hypotese at det elevane les, det skriftspråket dei ser rundt seg til daglig, verkar inn på det dei sjølve skriv og den forma dei skriv det i. Det gjeld både kvantitativt og kvalitativt: Dei som les mykje, er utsette for størst påverknad, og dei som helst les aviser, er utsette for ei anna form for påverknad enn dei som heller les lyrikk.“ (Bull, 1987, str. 43). Základním pravidlem je však nemíchat styly, a to jak ve smyslu jazykových stylů podle funkce projevu (styl běžně dorozumívací, odborný, publicistický, administrativní, umělecký), tak jednotlivých variant norštiny (konzervativní, umírněný a radikální bokmål). Pravidlo o nemíchání jednotlivých variant norštiny a zvláště koncovek, např. *-a* a *-en*, *-a* a *-et*, není kodifikováno Jazykovou radou, přesto jej mluvčí vnímají jako samozřejmost, protože texty, ve kterých se mísí jednotlivé druhy bokmálu, jsou brány za nekonzistentní. (Omdal, 2003, str. 234). A tak se většina uživatelů, hlavně studentů, jejichž písemný projev je opravován učiteli a zkoušejícími, snaží o zvolení jednoho typu bokmálu. Na základě intuice si vybere takové prostředky, které do této kategorie podle většiny mluvčích spadají. Tím nejen přijde o možnost přiblížit svůj text jazyku, který opravdu používá, ale navíc, podle průzkumu Omdala, se obecně jeho písemný projev přizpůsobí té variantě, která je učiteli nejméně opravovaná, protože učitelé nemohou pojmout všechny kodifikované volitelné prostředky. To znamená, že z písemných projevů studentů se postupně generuje druh bokmálu, resp. nynorsku, který upoutává co nejmenší pozornost v očích učitelů a zkoušejících. (Omdal, 2003, str. 223-228).²⁶ Z tohoto důvodu dochází k obavám, že nejproduktivnějším a nejčastějším typem bokmálu, se postupně stává umírněný bokmål, a navíc dochází k potírání radikálního bokmálu konzervativním bokmálem, protože, jak již bylo zmíněno, tvary radikálního bokmálu mají do velké míry u uživatelů konotace mluveného jazyka, a tak nejsou akceptovány

²⁶ Výzkum Helgeho Omdala též v: Omdal, Helge; Vikør, Lars. Språknormer i Norge. Cappelens Forlag. Oslo. 2002.

ve vyšším stylu. Radikální a konzervativní jazykové prostředky nejsou stále v úzu rovnoprávné, přestože jim lingvisté v reformě z roku 2005 dali stejné stylové statusy.²⁷

Důležitým pravidlem tedy nadále zůstává být konzistentní a nemísit jednotlivé styly v písemném projevu. Pokud začneme psát určitý člen feminin *-a*, pak bychom jej měli používat v celém textu, obdobně také koncovky minulého času.

„Men i praksis ser vi mye blanding og inkonsekvens, som vi alt har vært inne på før, og et mekanisk konsekvenskrav vil også her være uheldig etter vårt syn. De som har en språkfølelse som gjør det vanskelig å skrive kvinna og dronninga, bør kunne bruke kvinnen og dronningen sjøl om de holder seg til døra, jenta, stua osv. Men det hindrer ikke at andre må kunne bruke kvinna og dronninga i bokmål, uten å bli beskyldt for «stilbrudd», for også disse formene blir følt som naturlige av mange, trulig av stadig flere.“ (Hansen, Hanssen, Papazian, Vikør, 1986, str. 17).

Uživatelům norštiny však mísení do velké míry neznepříjemňuje život tak jako žákům/studentům, protože na základě svých poznatků o jazykové situaci a vyrůstání v této situaci si vytváří svůj vlastní pohled na jazyk a vybírají si takové tvary slov, které se jim zdají vhodné.

5.2 Studenti norštiny jako cizího jazyka

V předchozích odstavcích bylo vysvětleno, že koherentnost textu záleží mimo jiné na správném kombinování tvarů slov a zejména volitelných prostředků. Rodilý mluvčí se například rozhodne, že bude psát konzervativním bokmálem, vybere si ty prostředky, které do této varianty patří, bude se řídit zásadou nemísit styly (např. dodrží jednotné koncovky v celém textu), a cíl soudržného textu je do velké míry splněn. Studentům (tímto pojmenováním je myšleno všechny osoby, které se učí norštinu, bez ohledu na věk) učícím se norštinu jako cizí jazyk se psaní textu často zkomplikuje tím, že si nejsou a ani nemohou být jisti, zda je vybraný volitelný jazykový prostředek správný. Navíc pro studenty učící se cizí jazyk obecně platí, že pohled na jazyk mají

²⁷ Více v kapitole: Radikální bokmål, konzervativní bokmål a umírněný bokmål.

zprostředkován učitelem, který je učí, a tak se také přizpůsobuje jejich výběr tvarů a celková koncepce písemného i mluveného jazyka. Pokročilého studenta při učení norštiny napadne, že věta „Skoa til jenten blei sparket av og kasta ut døren til gata.“ (Bota dívky byla vykopnuta a vyhozena dveřmi na ulici.) (Dyvik, 2009) nebude znít v uších rodilého mluvčího správně norský. Pokud se však student bude držet pravidla konzistence, zejména ve všech tvarech slov použije stejné koncovky (Skoen til jenten ble sparket av og kastet ut døren til gaten), jistě ho rodilí mluvčí označí za příliš konzervativního, protože například u některých feminin jsou koncovky *-a* již od reformy z roku 1981 považovány za neutrální a je neobvyklé používat koncovku maskulin *-en*.

„I noen ord er det svært uvanlig å bruke endelsen *-en* i bestemt form entall, for eksempel bikkja, jenta, hytta, silda. Ellers er det mer bruk av *a*-endelser ved konkreter enn ved abstrakter, for eksempel døra, tavla, klokka, gata, veska, senga. Ved abstrakter brukes oftere endelsen *-en*, for eksempel evnen, gleden.“ (Golden, Mac Donald, Ryen, 1988, str. 24).

Podobný názor zastávají autoři *Norsk referansegrammatikk*, kteří též použití určitého členu odvíjejí od skutečnosti, zda se jedná o substantivum abstraktní či konkrétní. Proto se lze v norštině setkat s kombinacemi *ei(en) bok* – *boka*, *ei(en) dør* – *døra*; *en kirke* – *kirken*, *en ro* – *roen*, přestože všechna tato substantiva mohou být brána jako feminina a uživatel má tedy možnost u všech psát určitý člen v singuláru *-a*. (Faarlund, Lie, Vannebo, 1997, str. 151).

„Når det gjelder den faktiske bruken av bestemthetsartikkelen i femininum entall, gjelder ellers som generell regel at *-a* er vanlig i hverdagslige ord og i uformell stil, mens *-en* er vanligere i høytidelige ord og i mer formell stil.“ (Faarlund, Lie, Vannebo, 1997, str. 177).

Jak však mohou studenti, kteří mají zájem o zlepšení svého písemného projevu v norštině, poznat, co je správná norština a jakou stylovou hodnotu má které slovo? Odpověď na tuto otázku budeme hledat v širším kontextu.

5.2.1 SCARRIE projekt

V roce 1999 byl dokončen unikátní projekt, tzv. SCARRIE projekt, který měl za cíl rozpoznat v textu stylové hodnoty slov a navrhnout změny, které by textu pomohly k lepší koherenci. Tým lingvistů kolem Victorie Rosén a Koenraada de Smedta vytvořil na základě korpusu NorKompLeks (Norsk komputasjonelt leksikon), jehož základ je založen na obsahu slovníků bokmálu a nynorsku vytvořených na univerzitě v Oslu (Bokmålsordboka, Nynorskordboka), datový program, podobný aplikaci Microsoft Word, který je schopen rozpoznat stylové hodnoty napsaných slov a navrhnout vhodnou korekturu. První výzvou, která stála před lingvisty, bylo, jak se vypořádat s velkým stupněm volitelnosti v norštině a podle jakého vzoru chyby opravovat.

„Selv om systemet er i stand til å identifisere mangelen på kongruens som problemet i [Er korrekturlesningsevnen di god?], er det ikke opplagt hvordan korreksjonen bør skje. Både korrekturlesningsevnen din og korrekturlesningsevna di er mulige korreksjoner. For at systemet skal kunne velge riktig mellom disse alternativene, bør det i tillegg til grammatisk informasjon ha informasjon om ulike stilverdier, slik at en korreksjon i tråd med forfatterens stil kan velges.“ (Rosén, de Smedt, 1999, str. 1).

Bylo třeba identifikovat jednotlivé styly v norštině, respektive stylové hodnoty slov. Celkem jich bylo zavedeno pět: neutrální, konzervativní, radikální, učebnicová norma (læreboknormalen) a volný styl. Pisatel si tak může vybrat, který ze stylů je pro něj tím nejvhodnějším, a celý text bude opravován do stylu, který byl zvolen za primární. Pojmy radikální a konzervativní bokmål byly vysvětleny v kapitole popisující jednotlivé typy psaných forem norštiny,²⁸ taktéž již máme povědomí o normě stanovené pro jazyk v učebnicích, která byla do norštiny zavedena v období společné norštiny, konkrétně v reformě z roku 1959. Neutrální styl stojí na pomezí konzervativního a radikálního bokmálu.

„Imidlertid skriver svært mange bokmålsbrukere verken spesielt konservativt eller radikalt, og prøver å unngå former som kan virke ekstreme i den ene eller andre retningen. For slike brukere har vi laget en valgmulighet som vi kaller nøytralt bokmål. Den nøytrale

²⁸ Kapitola: Radikální bokmål, konzervativní bokmål a umírněný bokmål.

stilen tillater verken de mest radikale formene, som f.eks. lauv og arbeidde, eller de mest konservative formene, som f.eks. mave og røykte. Det er også mulig å velge retting i henhold til læreboknormalen (stil 4), eller å unngå stilretting i det hele tatt (stil 5).“ (Rosén, de Smedt, 1999, str. 3).

Označování slov stylovými hodnotami bylo značně komplikováno volitelností jazykových prostředků a kombinatorikou slov. Bylo třeba nejen označit slova stylovými hodnotami, ale též se koncentrovat na složená slova, kterých je v norštině velké množství. Například věta *De lavtlønte sykehjemsansatte ble helt utmattet og slukket tørsten med den surnete fløtemelken* (Podprůměrně vydělávající zaměstnanci nemocnice byli úplně vyčerpaní a uhasili žízeň zkyslou smetanou) má podle výzkumu 165 888 možných zápisů v bokmål. Cílem lingvistů v SCARRIE projektu je též odstranit ty kombinace, které jsou v norštině nepřirozené či se vůbec nevyskytují, nebo je jejich výskyt řídký. Ostatní kombinace jsou analyzovány a označeny stylovými hodnotami. Projekt byl v roce 1999 ukončen, v budoucnu se očekává další rozšíření tohoto projektu, zatím slouží jen pro lingvistické účely. Studentům norštiny, ať už je pro ně norština jako cizí jazyk nebo mateřský, by tento program jistě ve studiu pomohl a nabídl odpověď na mnoho otázek týkajících se stylové hodnoty slov. Problém však nastává, když program nabízí více než jednu možnou opravu, protože se pisatel opět dostává do situace, kdy si musí vybrat jednu z nabízených možností, aniž by si byl jistý tím, jakou má stylovou hodnotu a zda tato varianta slova vůbec koresponduje se zbytkem věty.

„Valgfriheten beskriver så å si på et for lavt abstraksjonsnivå. Dette går greit så lenge man kan stole på at brukerne av ordboken er innforlivet med operativ norm, og selv klarer å gruppere sammen de formalternativene som tilhører samme varietet. Men når brukerne er nordmenn med liten leseerfaring, utlendinger, eller en datamaskin – kort sagt, når brukerne er av en art som overhodet trenger ordbøker – blir det problematisk.” (Dyvik, 2003, str. 35).

Přesto už jen myšlenka, že takový projekt existuje a pracuje se na jeho vylepšení, je příslibem do budoucna. Projekt je také unikátní v tom, že se v něm

lingvisté snaží popsat vyšší jazykovou rovinu, konkrétně jde výzkum do hloubky v rovině stylistické a syntaktické.

5.2.2 Učebnice norštiny pro cizince

Zatím tedy cizincům zbývá tradiční forma učení z učebnic a gramatik. Gramatiky norštiny však většinou neuvádí přehled pravidel pro psaní konzistentního textu, a když už tomu tak je, je velmi sporadický, jako například výše uvedená citace z gramatiky *Norsk som fremmedspråk* od Goldenové a Mac Donaldové. Torun Berntsen ve svém článku z roku 2006 udává soupis gramatik a učebnic norštiny pro cizince a dochází k závěru, že většina učebnic je napsána konzervativním bokmål.²⁹ Dodává, že málokdy se setkáváme s vysvětlením, s jakým druhem norštiny se v učebnici či gramatice setkáváme, kromě rozdělení na bokmål a nynorsk, a ani jedna z učebnic nepodává vysvětlení jazykové situace v Norsku. Proto není překvapující, když většina cizinců používá jak v psaném, tak mluveném projevu konzervativní bokmål. Berntsen nabízí následující řešení:

„Grammatikken burde vise de nye brukte formene. I hvert fall burde a-bøying og blei og skreiv stå på lik linje med skrev og ble. Som ei handsrekning til bedre forståelse av talespråket ville jeg også gjøre greie for bøying av sterke verb med i-partisipp. Utlendinger blir først introdusert i kommunikasjonssituasjoner der det gjelder å bruke språket muntlig.“ (Berntsen, 2006, str. 15).

Pokud učebnice a gramatiky nabízejí stále jen jednu formu bokmálu, nemají cizinci šanci si zvnitřnit možné alternativní formy slov, které jsou navíc v mluvené řeči autentičtější než konzervativní bokmål. Autoři učebnic norštiny pro cizince by se v celkové koncepci učebnic a gramatik měli snažit o totéž, o co se snaží Jazyková rada v posledních letech; přiblížit psaný jazyk jazyku mluvenému. Cizinci by měli být v první řadě seznámeni s jazykovou situací norštiny a jejich výuka by měla vycházet z poslechových cvičení, na nichž by si osvojili různé varianty bokmálu a nynorsku.

Tento bod je však stejně problematický jako výše uvedená citace. Studenti, kteří se s norštinou setkávají poprvé, by se měli nejdříve seznámit s jednoduchými pravidly norštiny, podobně jako je tomu při výuce žáků, kteří

²⁹ Berntsen, Torun. Språksituasjon og språkundervisning. Språklig samling 2-2006. str. 5 – 17.

nastupují do školy. Pokud bychom na studenty norštiny aplikovali různorodá poslechová cvičení a předkládali jim situaci norských dialektů, jistě by nebyli schopni se v norštině a jazykové situaci orientovat. Proto se domníváme, že návrh Berntsena je použitelný až pro studenty na pokročilé úrovni.

6 Závěr

Po reformě z roku 2005 se v Norsku setkáváme s novou jazykovou situací. Po období společné norštiny, které bylo ukončeno reformou z roku 1981, přišla etapa hledání nových pohledů na jazyk. Jeden z liberálnějších přístupů k jazyku se projevil v reformě z roku 2005, která stav z roku 1981 ještě více rozvolnila a dnes již mají uživatelé při formulování svých projevů možnost si vybrat z několika jazykových prostředků, které stojí na stejné rovině. Samozřejmě, jak bylo poukázáno, tento stav je zatím pouhým ideálem a nemůžeme očekávat, že šest let po reformě nastane ideální stav i v praxi, tedy v úzu. Jen je třeba zdůraznit, že se lingvisté v reformě z roku 2005 vydali liberálním směrem, nejen ve vztahu k uživatelům jazyka, kterým tak dávají možnost samostatné volby, ale také směrem k vývoji jazyka, který se po letech úprav a preskriptivních reforem, konečně může vyvíjet do značné míry spontánně. V reformě z roku 2005 se tedy projevují tendence, se kterými se v současné lingvistice obvykle setkáváme, a to zejména ovlivnění kodifikace územ.

Reforma z roku 2005 byla připravená již v roce 2000. Už tehdy začaly vyvstávat názory, aby Jazyková rada (tehdy ještě pod názvem Norsk språkråd) koncentrovala svoji pozornost na úzus a pokusila se jej implementovat do reformy. Oficiální jazykové normy byly totiž v rozporu s tím, jak uživatelé jazyk doopravdy používají. (Omdal, 1999). Obavy nastaly i s ohledem na instituce, které neoficiálně normují jazyk (tisk a nakladatelství). Přestože jsou kodifikovány volitelné prostředky, tyto instituce si vybírají stejné prostředky bez ohledu na možnost širšího výběru. Omdal se domnívá, že tento fakt „er det en viss fare for at Språkrådets autoritet kan bli underminert i tida som kommer.“ (Omdal, 1999). Podle některých by Jazyková rada měla přihlédnout k neoficiálnímu kodifikování tisku a nakladatelství.³⁰

Ve 20. století Jazyková rada reformovala jazyk a chovala se v řešení jazykových otázek jako diktátor (převládala preskriptivní, nařizující kodifikace). Za to byla často odsuzována a tento stav byl navíc z hlediska následujícího historického vývoje neudržitelný. V 21. století nastal v Jazykové radě a u

³⁰ Návrh na řešení situace je předložen v podkapitolách o konceptu minimální intervence.

lingvistů obecně obrat k uživatelům a liberálnějšímu přístupu, přesto je Jazyková rada kritizována, že nezasáhne proti tisku a nakladatelstvím a nepřinutí tyto orgány spolupracovat a nepřehlížet doporučení rady. Jak však může zasáhnout, pokud se chce chovat demokraticky? Nařizovat svá vydaná doporučení tisku a nakladatelství? Pokud se Jazyková rada začala řídit novým směrem, nemůže se už uchýlovat ke starým zásadám a praktikám. „Paradoksalt er det at visse avisredaksjonar stadig kritiserer normeringspolitikken åt Språkrådet, mens dei aldri lar sin eigen normeringspolitikk (...) bli objekt for diskusjon.“ (Sandøy, 2003, str. 269). Je třeba nechat uživatele, ať se sami rozhodnou a tím, že bude více popisů jazyka, tím bude širší možnost výběru. Pokud nakladatelství a tisk budou neustále uživatelům předkládat úzce vymezenou normu, kdežto Jazyková rada bude vydávat doporučení a deskripci úzu, raději se budou uživatelé obracet k příručkám Jazykové rady, protože se v nich setkají s radami a jazykem, který znají a opravdu jej používají. „Každé doporučení předpokládá možnost výběru, pokud možnost vybrat si nemáme, nebudeme považovat doporučení za doporučení, ale za příkaz nebo nutnost.“ (Cvrček, 2008, str. 163). Cvrček tvrdí, že

„[k]aždý dospělý uživatel jazyka je schopen se kvalifikovaně rozhodnout o výběru jazykových prostředků, které ve svém textu použije, má-li k tomu dostatek srozumitelných a relevantních informací. Úkolem lingvistů je v této situaci běžným uživatelům jazyka poskytnout dostatečné množství srozumitelných informací k takto kvalifikovanému výběru.“ (Cvrček, 2008, str. 170).³¹

Otázkou je, jak tohoto souhrnu relevantních informací dosáhnout? V každém jazykovém prostředí budou lingvisté pracovat trochu jinak, ale Koncept minimální intervence, jak jej navrhuje Cvrček, lze aplikovat nejen na českou situaci, ale též na norskou. Lingvisté dokonce s reformou z roku 2005 učinili již první, odvážný krok směrem k tomuto modelu.

³¹ Toto se však týká zejména uživatelů, kteří se o mateřský jazyk zajímají a pohybují se na vyšší úrovni aplikace poznatků a jazykových pravidel do textu.

6.1 Co je Koncept minimální intervence?

Jak v Norsku, tak v České republice jsme se v 1. polovině 20. století setkávali pouze s preskriptivní kodifikací a s názorem, že lingvisté jsou odborníci na jazykové otázky a oni jediní tedy mohou jazyk ovlivnit a reformovat. Pro češtinu byly zásadní myšlenky Pražského jazykového kroužku, pro norštinu pak aktivity Jazykové rady, která svůj vliv utvrzovala velkým počtem reforem a myšlenkou společné norštiny. Od tohoto modelu se postupně v 2. polovině 20. století upouštělo. Od komunikačně-pragmatického obratu se na jazyk nahlíží jako na komunikační fenomén, nikoli jako na nástroj, který je třeba neustále opravovat a zdokonalovat. Pokud je jakýkoli jazykový prostředek užíván v komunikaci, pak je plně funkční a není třeba jej z jazyka mýtit jako něco škodlivého (puristické tendence). Na počátku 21. století přichází do jazykového prostředí nový model. Cvrček jej nazývá Konceptem minimální intervence. V podstatě se jedná o model, ve kterém budou lingvisté aplikovat liberální, demokratický přístup k jazyku. Přetrvává myšlenka, že pokud je prostředek komunikačně funkční, není třeba ho z jazyka odstraňovat. K tomu se připojuje stanovisko, že je třeba tento prostředek zkoumat a popisovat. Na základě popisu, který bude vycházet z úzu, budou vydána doporučení a rady, jak tento prostředek v komunikaci, ať už psané či mluvené, používat. Uživatelé pak mají možnost si libovolně vybrat prostředek, který jim bude vyhovovat a pokud si nebudou jisti užitím, budou mít možnost nahlédnout do několika příruček. Ideálním stavem bude, až se postupně setře rozdíl mezi nastolenou kodifikací a územ.

6.2 Jak Konceptu minimální intervence dosáhnout?

Základem Konceptu minimální intervence (dále jen KMI) je nevměšovat se do jazykových otázek (intervence). Toto však nelze absolutně dodržet, proto je třeba alespoň minimální intervence, které lze dosáhnout pluralitní kodifikací.

„Cestou (...) je podle KMI rozvolnění situace v kodifikacích a přistoupení na jejich pluralitu. Tím se uživatelům jazyka předestře celé spektrum jazykových možností, které lépe odpovídá jejich

jazykovému povědomí. Z plurality navíc nevyplývá priorita jedné kodifikace nad ostatními; základní předpoklad doporučujícího charakteru, tedy možnost výběru, je splněn už v momentě, kdy si mluvčí uvědomuje pluralitu na úrovni kodifikací.“ (Cvrček, 2008, str. 164).

Právě takový stav lze vidět v Norsku po reformě z roku 2005. Norská jazyková situace dospěla již do stádia, kdy vedle sebe existují volitelné jazykové prostředky. V následujících letech však bude třeba se koncentrovat na pluralitu kodifikací. Byl již zmíněn souboj Jazykové rady a orgánů, které neoficiálně normují jazyk. Z hlediska KMI je toto ideální výchozí prostředí. Naprosto odpadá otázka, zda by Jazyková rada měla zasahovat a nařizovat orgánům, jak mají psát a dodržovat stanovená doporučení. Čím více bude popisů jazyka a úzu, tím bude situace lepší. Někdo může namítat, že situace bude zároveň nepřehledná, že nebude vědět, jaký prostředek je správný a spisovný. Na to lze odpovědět, že osa *spisovnost – nespisovnost*, neboli, jak většina uživatelů chápe, *korektnost – nekorektnost*, musí být postupně setřena. V podstatě neexistují spisovné a nespisovné prostředky, jsou to pouhá nařízení lingvistů, kteří se na základě zkoumání jazyka dohodli, jaký tvar bude správný a jaký ne. Tak to však v liberálním KMI nefunguje.

„KMI (...) navrhuje rozvolnit současnou představu uživatelů jazyka o jedné správné a ostatních špatných variantách popisem pokud možno všech variant. (...) To samozřejmě předpokládá studium objektivních dat (zejména s pomocí rozsáhlých a reprezentativních korpusů). (...) Částečná nepřehlednost situace (oproti dnešní situaci, která stav jazyka neúnosně zjednodušuje jednou monopolní kodifikací) je tak vykoupena spontánností, s níž se mluvčí orientují mezi jazykovými variantami na základě svého povědomí.“ (Cvrček, 2008, str. 165).

Tento model by zároveň přiblížil písemný projev projevu mluvenému. Základem je jazyk mluvený, ale už málokterý prostředek mluveného jazyka dostane šanci proniknout do jazyka psaného. „Ved å åpne skriftspråket for talemålsnære former kan en håpe på å gjøre skriftkulturen mindre fremmed for

miljøer som normalt ville ha vanskelig med å identifisere seg med den.“ (Hertzberg, 1998, str. 218).

Domnívám se, že KMI a pluralita kodifikací jsou vhodným řešením jazykové problematiky v Norsku. Jelikož je situace po reformě bokmálu z roku 2005 již dostatečně otevřená směrem k uživatelům jazyka, je třeba se zaměřit na popis jazyka a vydávání pluralitních kodifikací na základě uzpůsobených korpusů a databází kvalitních textů. Například lingvisté de Smedt a Dyvik se rozhodli touto cestou jít a jejich výzkum se nyní zakládá na shromáždění textů a parcelaci, která jim odkryje, jak lidé v současnosti na jazyk pohlíží a jak jej používají v praxi. S tímto přístupem jsme se ve 20. století setkali velmi zřídka. KMI, který vychází z korpusových databází, je cestou, kterou se lingvisté v současnosti ubírají, a Norsko po reformě z roku 2005 není žádnou výjimkou. Lingvisté si jsou vědomi, že je zapotřebí kvalitních korpusových databází. Návrh Cvrčka o KMI je dlouhodobějším řešením jazykové situace, než navrhovala lingvistika kladoucí důraz na preskriptivní kodifikační přístup. Navíc je to návrh, který by mohl mít podporu široké veřejnosti už z důvodu, že se snaží jazykovou situaci řešit liberálními kroky a ne cestou sankcí a tvrdých nároků.

Literatura

- BULL, Tove. Valfridom og slingringsmonn i rettskrivinga ein pedagogisk føremonn. In LUNDEBY, Einar, MÆHLE, Leif, GRØNVIK, Oddrun. *Fornyning og tradisjon*. Cappelens forlag. Oslo. 1987. str. 39 – 50
- CVRČEK, Václav. *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha. 2008
- CVRČEK, Václav. Spisovnost a její zdroje. In *Slovo a slovesnost*, 67, 2006. Ústav pro jazyk český AV ČR. Praha. 2006. str. 46 – 51
- DYVIK, Helge. Normbegreper, systembegreper og individueringen av norske skriftspråk. In *Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo 1991 og 1992*. Bergens riksmålsforening og det norske akademi for sprog og litteratur. Bergen. 1993. str. 159 – 179
- DYVIK, Helge. Offisiell og ikke-offisiell språknormering – nyttig eller skadelig motsetning? In OMDAL, Helge, RØSSTAD, Rune. *Krefter og motkrefter i språknormeringa: om språknormer i teori og praksis*. Høgskoleforlaget i samarbeid med Høgskolen i Agder. Kristiansand. 2003. str. 25 – 41
- FAARLUND, Jan Terje, LIE, Svein, VANNEBO, Kjell Ivar. *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget. Oslo. 1997
- FRETLAND, Jan Olav. Nytt språkpolitisk klima, ny normeringspolitikk i Norsk språkråd. In OMDAL, Helge, RØSSTAD, Rune. *Krefter og motkrefter i språknormeringa: om språknormer i teori og praksis*. Høgskoleforlaget i samarbeid med Høgskolen i Agder. Kristiansand. 2003. str. 135 – 145
- GOLDEN, Anne, Mac DONALD, Kirsti, RYEN, Else. *Norsk som fremmedspråk*. Universitetsforlaget. Oslo. 1988
- GUNDERSEN, Dag. Om valgfrihet i norsk rettskrivning. In LUNDEBY, Einar, MÆHLE, Leif, GRØNVIK, Oddrun. *Fornyning og tradisjon*. Cappelens forlag. Oslo. 1987. str. 27 – 39
- HALVORSEN, Eyvind Fjeld. Norsk språk. In MOLDE, Bertil, KARKER, Allan. *Språkene i Norden*. Nordisk språksekretariat. Cappelen. Gyldendal. Esselte Studium. 1983. str. 21 – 40
- HAVRÁNEK, Bohuslav. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Melantrich. Praha. 1932.

-
- HERTZBERG, Frøydis. Normering som hjelp eller tvang – eller normering i et skriveferdighetsperspektiv. In VATVEDT, Ruth, WANGENSTEEN, Boye. *Normer og regler*. Nordisk forening for leksikografi. Oslo. 1998. 213 – 227
- IVERSEN, Harald Morten, OTNES, Hildegunn, SOLEM, Marit Skarbø. *Grammatikken i bruk: i tekst og i klasserom*. Cappelen akademisk forl. Oslo. 2001
- KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana. *Encyklopedický slovník češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha. 2002
- LUNDEBY, Einar. Om prioritering i norsk språknormering. In PAPAŽIAN, Erik, YSTAD, Vigdis. *Språk og tekst. Synspunkter på språk, litteratur og samfunn*. Universitetsforlaget. Oslo. Bergen. Tromsø. 1978. str. 172 – 182
- MÆHLUM, Brit. *Språkmøte. Innføring i sociolingvistik*. Cappelen Forlag. Oslo. 2006
- NEBESKÁ, Iva. *Jazyk, norma, spisovnost*. Karolinum. Praha. 2003
- NORDAHL, Helge. Et tilbakeblikk. In *Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo 1991 og 1992*. Bergens riksmålsforening og det norske akademi for sprog og litteratur. Bergen. 1993. str. 145 – 159
- OMDAL, Helge. Lærernes rolle i implementering av norske språknormer. In OMDAL, Helge, RØSSTAD, Rune. *Krefter og motkrefter i språknormeringa: om språknormer i teori og praksis*. Høgskoleforlaget i samarbeid med Høgskolen i Agder. Kristiansand. 2003. str. 224 – 225
- OMDAL, Helge, VIKØR, Lars. *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*. Cappelen Akademisk Forlag. Oslo. 1996
- OMDAL, Helge, VIKØR, Lars. *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*. Cappelen Forlag. Oslo. 2002
- Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky*. Díl čtvrtý, svazek první. Argo/Paseka. Praha. 2001
- SANDØY, Helge. Den norske normeringssirkelen. In OMDAL, Helge, RØSSTAD, Rune. *Krefter og motkrefter i språknormeringa: om språknormer i teori og praksis*. Høgskoleforlaget i samarbeid med Høgskolen i Agder. Kristiansand. 2003. str. 259 – 271
- SANDØY, Helge. Skriftvariasjon. In MÆHLUM, Brit. *Språkmøte. Innføring i sociolingvistik*. Cappelen Forlag. Oslo. 2006. str. 167 – 197

-
- SANDØY, Helge. Språkendring In MÆHLUM, Brit. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. Cappelens Forlag, Oslo. 2006. str. 197 – 225
- SELBERG, Ole Michael. Enhetsvisjon og språkpluralisme i Norge. In *Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo 1991 og 1992*. Bergens riksmålsforening og det norske akademi for sprog og litteratur. Bergen. 1993. str. 179 – 203
- TORP, Arne. LSS gjennom femti år: 2000-tallet. In *Språklig samling*. 4-2009. Landslaget for språklig samling. Oslo. str. 15-19
- VANNEBO, Kjell Ivar. Om rettskrivinga i bokmål – en rapport fra normeringsfronten. In OMDAL, Helge, RØSSTAD, Rune. *Krefter og motkrefter i språknormeringa: om språknormer i teori og praksis*. Høgskoleforlaget i samarbeid med Høgskolen i Agder. Kristiansand. 2003. str. 285 – 295
- VINJE, Finn-Erik. Er norsk et språk? In *Ordet*. 3-2010. Forbundet. Oslo. 2010. str. 7 – 8

Elektronické zdroje

COWARD, Gorgus. Fra språknemnd til språkråd [online] [cit. 2011-04-19].

Språknytt. 1/1973. Dostupné z WWW:

http://www.sprakradet.no/nb-no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Eldre/Fra_spraaknemnd_til_spraakraad/

CVRČEK, Václav. Dlouholetý spor o jazykovou regulaci [online] [cit. 2011-03-26]. *Vesmír*. 87, 560, 2008/8. str. 560 – 562. Dostupné z WWW:

<http://www.vesmir.cz/clanky/clanek/id/7866>

CVRČEK, Václav. Za ještě tvrdší kodifikační diktát [online] [cit. 2011-03-26].

Naše řeč. 89, 2006, č. 1, str. 26 – 29. Dostupné z WWW:

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7867>

DYVIK, Helge. Å navigere i skriftspråkets rom. Om normklynger i bokmål og nynorsk [online] [cit. 2011-06-15]. *Språknytt* 3/2009. Dostupné z WWW:

<http://www.sprakradet.no/nb-no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraknytt-2009/Spraknytt-32009/A-navigere-i-skriftsprakets-rom/>

GUTTU, Tor. Rettskrivningsendringene i 2005 [online] [cit. 2011-05-03]. *Språknytt*. 3/2005. Dostupné z WWW:

http://www.sprakradet.no/nb-no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/2005/Spraaknytt_3_2005/Rettskrivningsendringene/

HANSEN, Pål Styrk, HANSSEN, Eskil, PAPAŽIAN, Erik, VIKØR, Lars S.. Å skrive radikalt bokmål. Landslaget for språklig samling. Oslo. 1986. Též [online] [cit. 2011-04-27]. Dostupné z WWW:

http://www.samnorsk.no/media/107/aa_skrive_radikalt_bokmaal.pdf,
<http://www.samnorsk.no/bokmaal>

LUNDEBY, Einar. Reformen fram og reformen tilbake [online] [cit. 2011-04-19]. *Språknytt*. 3/2005. Dostupné z WWW:

http://www.sprakradet.no/nb-no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/2005/Spraaknytt_3_2005/Reformer/

LØLAND, Ståle. Rettskrivningsreformer i dette århundret [online] [cit. 2011-05-04]. *Språknytt*. 1/1997. Dostupné z WWW:

http://www.sprakradet.no/nb-no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraaknytt_1997/Spraaknytt_1997_1/Rettskrivningsreformer_i_dett/

OMDAL, Helge. Språklig mangfold og språklig toleranse [online] [cit. 2011-06-28]. *Språknytt*. 3-4/1999. Dostupné z WWW:

http://www.sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraaknytt_1999/Spraaknytt_1999_3_4/Spraaklig_mangfold_og_spraakl/

ROSÉN, Victoria, de SMEDT Koenraad. Er korrekturlesningsevnen di god? Resultater fra SCARRIE [online] [cit. 2011-06-21]. 1999. Dostupné z WWW:

<http://folk.uib.no/hfosm/papers/MONS8-paper.html>

SANDØY, Helge. Norsk tale i to generasjonar [online] [cit. 2011-05-11]. *Språknytt* 3–4/2002. Dostupné z WWW:

http://www.sprakradet.no/nb-no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraaknytt_2002/Spraaknytt_2002_3_4/Norsk_tale_i_to_generasjonar/

St.meld. nr. 48 /2002–2003/ Kulturpolitikk fram mot 2014. Kap. 12.3. Det kongelege kultur- og kyrkjedepartement. [online] [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW:

<http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20022003/048/PDFS/STM200220030048000DDDPDFS.pdf>

VIGLEIK, Leira. Historikk om Norsk språkråds arbeid med offisiell norsk rettskriving [online] [cit. 2011-04-23]. Språkrådet. Oslo. 2006. Dostupné z WWW:

<http://www.sprakrad.no/Politikk-Fakta/Fakta/Rettskrivingsreformer/Historikk-Norsk-spraakraads-arbeid/>

VIKØR, Lars. Fakta om norsk språk [online] [cit. 2011-04-20]. Språkrådet. Oslo. 2005. Dostupné z WWW:

<http://www.sprakradet.no/Politikk-Fakta/Fakta/>

VINJE, Finn-Erik. Om å få folk til å telle annerledes [online] [cit. 2011-05-04]. *Språknytt* 4/1991. Dostupné z WWW:

http://www.sprakradet.no/nb-no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Eldre/Om_aa_faa_folk_til_aa_telle_a/

VINJE, Finn-Erik. Ny rettskrivning fredag 1. juli 2005 [online] [cit. 2011-05-03]. *Lektorbladet* 2/5. Oslo. 2005. str. 15 – 21. Dostupné z WWW:

http://www.norsklektorlag.no/getfile.php/Filer/Lektorbladet%20%28filmappe%29/lektorbladet_no2_05.pdf